

ZLATKO ČEPO

DVA DECENIJA INSTITUTA ZA HISTORIJU
RADNIČKOG POKRETA HRVATSKE

I. RAZDOBLJE 1961—1967.

1. Osnivanje Instituta*

Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske (do 1965. godine samo Institut za historiju radničkog pokreta) osnovan je odlukom Izvršnog komiteta CK SKH i Izvršnog odbora Glavnog odbora SSRNH od 25. rujna 1961. godine. Članom II te Odluke, koja se zasniva na tadašnjem Zakonu o organizaciji naučnog rada, utvrđeni su ovi zadaci:

»1) proučavanje historije radničkog pokreta u Hrvatskoj i Saveza komunista Jugoslavije, historije narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije;

2) praćenje razvoja i proučavanje suvremene historije izgradnje socijalizma;

3) proučavanje osnovnih problema iz nacionalne i opće historije koji su povezani s historijom radničkog pokreta i suvremenom historijom naroda socijalističke Jugoslavije;

4) pripremanje analiza i studija iz oblasti svoje djelatnosti, izrada dokumentacija, monografija i historijata o pojedinim pitanjima ili razdobljima iz historije radničkog pokreta, SKJ i borbe za socijalizam;

5) stručno i naučno sistematiziranje i objavljivanje izvorne građe radničkog pokreta i ostale historijske građe povezane s razvojem radničkog pokreta, revolucije i izgradnje socijalizma;

6) objavljivanje i saopćavanje rezultata svoga rada i naučnoistraživačke djelatnosti;

7) organiziranje i poticanje izučavanja i razvijanja naučno-popularnog i idejno-odgojnog rada iz oblasti svoje naučnoistraživačke djelatnosti;

8) usavršavanje stručnih i naučnoistraživačkih metoda u oblasti disciplina kojima se bavi;

9) razvijanje i usavršavanje stručnog i naučnog kadra u oblasti djelatnosti Instituta.«¹

Osnivanju Instituta prethodilo je historijsko odjeljenje Centralnog komiteta KPH, osnovano 1949. kao stručno-politički organ KPH sa zadatkom da prikuplja dokumente o radu KP Hrvatske. Od 1952. ta se djelatnost proširuje na prikupljanje dokumenata narodne vlasti, antifašističkih orga-

* Ovaj je prilog nešto opširniji nego što su uobičajeni prigodni historijati. Prilikom izrade autor se koristio napisima Ljiljane Modrić o radu arhiva i Marije Sentić o biblioteci. Prilog su pregledali dr Bosiljka Janjatović, dr Mira Kolar-Dimitrijević, Vlado Oštrić i dr Zorica Stipetić, te dr Dušan Bilandžić, i dali niz korisnih primjedbi i sugestija koje je autor uglavnom usvojio.

¹ »Putovi revolucije«, Zagreb 1963, br. 1—2, str. 511.

nizacija, jedinica NOV, okupatorskih i kvilinskih organa vlasti, te dokumenata o razvoju KP između dva rata, a prikupljaju se i sjećanja sudionika NOR-a i socijalističke revolucije. Historijsko odjeljenje preraslo je 1955. u Historijski arhiv Centralnog komiteta, a 1957. postalo samostalna ustanova kao Arhiv za historiju radničkog pokreta.²

Slične institucije osnovane su i u drugim republikama.

Prilikom osnivanja Institut je bio zamišljen prilično široko, jer se uz potreban broj znanstvenih i stručnih radnika u stalnom radnom odnosu i vanjskih suradnika predviđalo da Institut ima svoje redovite, dopisne i počasne članove poput akademije nauka. Način izbora, prava i dužnosti tih članova utvrđuju se Pravilima Instituta. Odlukom se još precizira da Institutom upravlja Savjet od 16 članova, od kojih tri četvrtine imenuju osnivači, a jednu bira naučnostručni kolektiv; zatim Uprava (ne Upravni odbor), koju sačinjavaju direktor, pomoćnici direktora i članovi koje bira radni kolektiv iz svojih redova, te direktor kojega postavljaju osnivači na prijedlog Savjeta Instituta. Istodobno s odlukom o osnivanju Instituta osnivači su imenovali 12 članova prvog Savjeta, a za direktora postavili Franju Tuđmana.³

Objektivni preduvjeti za osnivanje jedne široko zamišljene znanstvene institucije koja bi se bavila istraživanjem naše novije i najnovije povijesti nisu bili najpovoljniji. Povijesna znanost teško je prevladavala svoje ranije slabosti, posebno vremensku distancu koja se sporo pomicala od kraja prvoga svjetskog rata k drugome. Istraživanjem međuratnog razdoblja bavilo se malo znanstvenika, a ratnoga gotovo nitko osim samih sudionika. Ni znanja koja su stekli studenti povijesti nisu išla mnogo dalje od kraja prvoga svjetskog rata, i na širem, međunarodnom, i na užem, nacionalnom planu. O tome se nije vodilo dovoljno računa, pa je već potkraj 1961. godine izrađen opsežni *Orijentacioni program djelatnosti Instituta*, kojim je predviđeno detaljno istraživanje sindikalnog pokreta, Saveza komunista od nastanka socijaldemokracije do najnovijih dana, zatim historije ostalih društveno-političkih organizacija (omladinskog i ženskog pokreta, Narodnog fronta i Socijalističkog saveza), građanskih stranaka uključujući i ustaški pokret i katoličku crkvu, historije stare Jugoslavije, socijalističke revolucije i izgradnje socijalizma, te ekonomske i kulturne historije i međunarodnih odnosa. Dvije godine kasnije program je proširen na istraživanje nekih važnijih problema iz međunarodnoga radničkog pokreta. Ta-

² V. Vlado Oštrić, »Rad na povijesti radničkog pokreta u Hrvatskoj 1941–1961«, »Časopis za suvremenu povijest« 3, 1974, str. 99–119.

³ *Dr Franjo Tuđman* (1922), rođen u Velikom Trgovišću (Hrvatsko zagorje), sudionik NOB-a, završio višu vojnu akademiju, bio pomoćnik glavnog urednika Vojne enciklopedije, napustio armiju u činu general-majora. Objavio je knjige: »Rat protiv rata« (Zagreb 1957), u kojoj je obradio historijat partizanskog ratovanja od najstarijih dana do drugoga svjetskog rata, i »Stvaranje socijalističke Jugoslavije« (Zagreb 1960). Za vrijeme šestogodišnjeg rada u Institutu objavio je knjigu »Okupacija i revolucija« (IHRPH, Zagreb 1963). Doktorirao je na Filozofskom fakultetu u Zadru potkraj 1965. godine s tezom: »Uzroci krize monarhističke Jugoslavije od ujedinjenja 1918. do sloma 1941«. Nakon odlaska iz Instituta ponovo se aktivirao u vrijeme *masovnog pokreta*, kada je uz ostalo objavio i knjigu svojih ranijih rasprava i oglada »Velike ideje i mali narodi« (Zagreb 1969). Zbog neprijateljske djelatnosti suđen je u dva navrata na kaznu zatvora – 1972. i 1981. godine.

kođer je planirana izrada niza monografija o istaknutim ličnostima iz historije radničkog pokreta, naučnoistraživački rad na građi i dokumentaciji i opsežna izdavačka djelatnost.⁴

2. Kadrovi i organizacija rada

U skladu s tako zacrtanim zadacima ubrzo je došlo do naglog popunjavanja Instituta brojnim suradnicima. U Arhivu za historiju radničkog pokreta bilo je u jesen 1961. godine samo 20 stalno zaposlenih, od kojih četvero s visokom stručnom spremom. U Institutu je potkraj 1962. bilo 70 stalno zaposlenih; potkraj 1963. već 117, a 1964. čak 124, od kojih 79 s visokom stručnom spremom, 29 sa srednjom i 16 s nižom.⁵ Osim njih bilo je angažirano 58 vanjskih suradnika za pojedine teme i druge zadatke, 14 znanstvenih radnika za recenzije i 6 sveučilišnih profesora kao naučnih voditelja.

Organizaciona struktura Instituta, koji je te godine dostigao maksimalni broj stalnih i vanjskih suradnika, bila je ovakva:

1. Znanstvenoistraživački sektor	40 suradnika
2. Centar za naučnu dokumentaciju	26 suradnika
3. Arhiv	28 suradnika
4. Izdavačka služba	6 suradnika
5. Tajništvo	24 suradnika

U Znanstvenoistraživačkom sektoru bilo je potkraj 1964. 68 istraživačkih projekata, na kojima je radilo 36 stalnih i 32 vanjska suradnika, raspoređena prema razdobljima i važnijim tematskim područjima:

— za socijaldemokratski period	9 tema
— za radnički pokret između dva rata	11 tema
— za NOB i socijalističku revoluciju	19 tema
— za socijalističku izgradnju	5 tema
— za ekonomsku i kulturnu povijest i razvoj marksističke misli	8 tema
— za međunarodni radnički pokret	8 tema

Ukupno se u znanstvenom sektoru obrađivalo 60 tema, odnosno 8 manje nego što je bilo stalnih i vanjskih suradnika, jer su na nekim temama radila po dva ili više suradnika.

U istom razdoblju u Centru za naučnu dokumentaciju izrađeno je pedesetak tisuća bibliografskih jedinica, sređena je fototeka i načinjeni su prvi elaborati, bibliografije i kronologije. Dio Centra za naučnu dokumentaciju bila je biblioteka, nastala od bibliotečnog fonda Arhiva CK SKH od 3000 knjiga i časopisa. Ubrzo je taj fond povećan na više od 15.000 primjeraka. Znatnan napredak zabilježio je i Arhiv u prikupljanju, sređivanju i djelomičnom objavljivanju građe.

⁴ Orijentacioni program objavljen je u »Putovima revolucije«, br. 1–2, str. 519–536.

⁵ Svi podaci prema »Izvjestađu o razviku Instituta podnesenom na svečanoj sjednici Savjeta, Upravnog i Uredničkog odbora, održanoj 21. studenoga 1964. u povodu trogodišnjice rada«, što ga je podnio direktor Franjo Tuđman (»Putovi revolucije«, Zagreb 1965, br. 5, str. 278–279).

Tako brzi rast, koji je nesumnjivo dao određene rezultate, posebno u prikupljanju i sređivanju građe, te u okupljanju mladih suradnika, imao je i svoju negativnu stranu. Za realizaciju prije navedenih zadataka bilo je previše suradnika, ali nedovoljno stručnih. U Znanstvenoistraživačkom sektoru od 40 suradnika dugo je radio samo jedan doktor nauka, ekonomski historičar.⁶ Tek 1965. primljen je drugi, također ekonomski historičar,⁷ a prvi od mladih suradnika⁸ koji je obranio doktorsku disertaciju ubrzo je napustio Institut. Glavninu kadrova činili su mlađi suradnici bez dovoljnog predznanja i radnog iskustva. Radi njihova dopunskog obrazovanja organizirano je nekoliko seminara (o metodologiji historijskog istraživanja i korištenju arhivskom građom, o nacionalnom dohotku i nacionalnom bogatstvu), te dva savjetovanja (s ekonomskim historičarima i članovima komisije za historiju) i dva tečaja stranih jezika.

U radu Instituta angažiralo se u početku nekoliko znanstvenih radnika, članova Znanstvenog vijeća ili vanjskih suradnika, koji su radili kao mentori pojedinih sekcija i grupa, ali je ubrzo postao dominantan utjecaj prof. dra Vase Bogdanova, šefa katedre za novovjeku historiju naroda SFRJ na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, koji je bio prvi predsjednik Znanstvenog vijeća. To je ubrzo utjecalo na to da dio naučnih radnika, prvenstveno historičara, postupno smanji ili čak prekine suradnju s Institutom.

Institutski rukovodeći kadrovi također nisu imali veće iskustvo u znanstvenoistraživačkom radu. Bili su to pretežno ljudi koji su se uzgredno bavili historijom radničkog pokreta i NOP, i samo se stjecajem okolnosti okupili u Institutu. Kad su neki zbog kasnije orijentacije Instituta počeli odlaziti, uključeno je nekoliko mladih suradnika, ali samo do nivoa tajnika sektora i sekcija.⁹

U Centru za naučnu dokumentaciju stanje je bilo još gore. Bez prave orijentacije i stručnog vodstva (promijenio je 7 rukovodilaca) ubrzo se pretvorio u servis za prikupljanje podataka i izradu bibliografija, kronologija i

⁶ *Dr Miroslava Despot* (1912), radila u Institutu od 1962. do 1973, kad je otišla u mirovinu. Bavila se istraživanjem ekonomskog razvoja Hrvatske u XVIII i XIX stoljeću. Doktorirala je 1957. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu s tezom »Staklarna Osredek i njen razvoj u XIX stoljeću«. Objavila je niz radova i dvije knjige: »Industrija građanske Hrvatske 1860–1873« (IHRPH, Zagreb 1970) i »Industrija i trgovina građanske Hrvatske 1873–1880« (JAZU, Zagreb 1979). Rukopis je nastao za vrijeme rada u Institutu koji ga nije mogao objaviti zbog nedostatka financijskih sredstava.

⁷ *Dr Tomislav Timet* (1895), financijski stručnjak koji se bavio razvojem bankarstva u Hrvatskoj. Zaposlio se u Institutu 1965. Otišao je u mirovinu potkraj 1968. godine.

⁸ *Dr Ivan Babić* (1929–1975), bavio se istraživanjem razvoja marksističke misli u nas. Objavio je zapaženu raspravu »Odnos filozofije i znanosti u radovima jugoslavenskih marksista 1931–1941« (»Putovi revolucije«, br. 5) u kojoj je obradio filozofske aspekte poznatog sukoba na ljevici uoči rata. Doktorirao je na Fakultetu političkih nauka 1966. i ostao na tom fakultetu kao nastavnik. Objavio je knjigu »Politička teorija instrumentalizma« (Zagreb 1971).

⁹ Tajnik Znanstvenoistraživačkog sektora bio je Leopold Kobsa, odjela za radnički pokret u razdoblju do 1918. Vlado Oštrić, za razdoblje između dva rata Ivo Jelić, za ratno razdoblje Fikreta Butić, za razdoblje izgradnje socijalizma Danijel Ivin, odjela povijesti marksističke misli Tvrtko Šercar i socijalizma u suvremenom svijetu Zlatko Čepo. Dragutin Šćukanec bio je rukovodilac izdavačke službe, Šerif Šehović rukovodilac arhivsko-dokumentacionog dijela. Arhivom je rukovodila Vera Lukatela, Centrom za naučnu dokumentaciju Zvonimir Lisinski, a Bibliotekom Danica Gregorić. Tajnik Instituta bio je Josip Mađar. Takvo je stanje bilo na sredini 1966. god. kad su pripremani materijali za sastanak OO SK. Bilo je češćih promjena.

ostalnih priloga za radove pojedinih suradnika, prvenstveno direktora. U Arhivu je bilo nekoliko stručnih radnika, arhivista i budućih znanstvenih radnika, ali i slučajnih suradnika, kao i u drugim organizacionim jedinicama. Posebno su bili predimenzionirani tajništvo i izdavačka služba.

Institut je za tri godine izrastao u veliku instituciju, dobro birokratiziranu, koja se na žalost nije mogla potpuno uklopiti u okvire znanstvenog rada, već se ubrzo javila sa znatnim pretenzijama na političkom planu.

3. *Pretežno politička orijentacija*

Međunacionalni odnosi u socijalističkoj Jugoslaviji dugo su bili smatrani riješenima. Primjena Lenjinovih principa o pravu svake nacije na puno samoopredjeljenje sve do otcjepljenja, provedena osnivanjem republika koje su sve osim Bosne i Hercegovine konstituirane na nacionalnom principu, stvaranje federacije, uvođenje radničkog upravljanja, ubrzani ekonomski rast i neki drugi razlozi pridonosili su uvjerenju da su međunacionalni odnosi zaista riješeni.

»Potkraj pedesetih godina politička scena u Jugoslaviji izgledala je mirno i beskonfliktno. U međunacionalnim odnosima kao da nije bilo problema. Jugoslavija se u mnogim dijelovima svijeta uzimala kao primjer pravilnog rješenja klasnih i nacionalnih problema. S druge strane, neposredni događaji će pokazati da je počela slabiti idejna i politička monolitnost u SKJ, a uskoro nakon toga i pojava konfrontacija između unitarističko-centralističkih snaga i snaga za reafirmaciju nacionalnoga.«¹⁰

Taj prvi val unitarizma i nacionalizma, o kome se u kod nas dosad najopsežnijoj historiji socijalističke Jugoslavije ne kaže ništa više, manifestirao se najprije u sferi idejne nadgradnje, uglavnom na području opće povijesti, povijesti književnosti i jezika. U relativno kratkom razdoblju, za svega dvije-tri godine od svoga osnutka, Institut je postao jedno od žarišta hrvatskog nacionalizma u historiografiji. Osnovni ton tome kursu davali su direktor i nekoliko rukovodilaca i vanjskih suradnika. Svoj stav počeli su opravdavati nekim unitarističkim shvaćanjima u historiografiji. Taj je kurs podržao i dio mlađih suradnika, dijelom zbog nedovoljnog znanja, a dijelom i zbog svoga političkog uvjerenja.

U to su se vrijeme u historijskoj literaturi, više publicističkoj nego znanstvenoj, počele preispitivati ranije ocjene nekih značajnih događaja iz naše nedavne prošlosti, prvenstveno postanka i sloma stare Jugoslavije, o kojima je KPJ već bila dala marksističke ocjene i izvela odgovarajuće pouke, te ih provela u praksu, kako je to formulirao dr Vladimir Bakarić u izlaganju na šestoj sjednici CK SKH 19. travnja 1967. godine.

»Okolo stvaranja stare Jugoslavije postoje kod nas u Hrvatskoj (i ne samo u njoj) uglavnom dva osnovna shvaćanja. Po jednom je ona nastala tako reći samo kao ostvarenje historijskih težnji naših naroda, pri čemu je aktualni moment njenog stvaranja zanemaren, odnosno prikazan nebitnim, pa

¹⁰ Dušan Bilandžić, »Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Glavni procesi«, Zagreb 1978, str. 263.

takvo tumačenje najčešće vodi romantizmu i — u krajnjoj konzekvenci — unitarizmu i pokrivanju (i današnjih) hegemonističkih tendencija.

Drugo je tumačenje da je nastala samo nametanjem velikosrpske ili velikosrpske buržoaske hegemonije. U ovoj se drugoj varijanti ove teze 'marksističko' tumačenje razlikuje od hrvatskog (nacionalističkog) buržoaskog samo po tome što jedni govore o velikosrpskoj hegemoniji, a drugi o hegemoniji velikosrpske buržoazije. Obje teze inače imaju isti 'politički' pristup stvari.¹¹

O drugom ključnom događaju i o razlikama u njegovoj ocjeni on je u istom izlaganju rekao:

»Drugo pitanje o kojem je u posljednje vrijeme bilo opet mnogo diskusije jest pitanje sloma stare Jugoslavije. Jedna je teza da je ona tako brzo propala, jer to više nije bila ona monolitna država s monolitnom srpskom vojskom, nego višenacionalna država i vojska, u kojoj su bili pripadnici potlačenih nacija, koji nisu imali nikakvog interesa da brane zemlju. 'Izdali' su Hrvati, Slovenci, Makedonci itd. Druga je teza — ta ista, samo s tim da su te potlačene nacije bile u pravu što se nisu htjele boriti, jer 'nisu imale šta braniti'.¹²

U rasponu između tih dvaju historijskih događaja javljali su se mnogi problemi o kojima su navodne oprečne ocjene. Tako se postupno iskristaliziralo mišljenje da su staru Jugoslaviju potresali prvenstveno neriješeni klasni problemi, a ne nacionalno pitanje, i obratno, primat je davan potrebi »razrješenja« nacionalnog pitanja, kao da je to bilo moguće unutar kapitalističkoga društvenog poretka. Na hrvatskoj strani javile su se tvrdnje da je za neriješeno nacionalno pitanje bila kriva isključivo srpska buržoazija i velikosrpski hegemonizam. Korak dalje bilo je isticanje »svoje« buržoazije kao naprednije i kulturnije, što se argumentiralo njezinim programatskim dokumentima i deklaracijama dok je bila u opoziciji, a ne njezinom praksom kad je preuzela vlast. S druge strane, obnovljene su teze o državotvornosti srpske nacije (i njezine buržoazije, naravno), o njezinim naporima da sačuva Jugoslaviju itd.

U tim kontroverzama posebno je mjesto dobio sporazum Cvetković-Maček koji se ponovo počeo tretirati kao početak rješavanja hrvatskog pitanja. Ta je teza ubrzo evoluirala do tvrdnji da je osnivanjem Banovine Hrvatske u osnovi bilo riješeno hrvatsko pitanje, čak bolje nego u novoj Jugoslaviji. Ovim problemima još bi trebalo dodati uporno licitiranje na temu koji je narod više pridonio pobjedi nad fašizmom, tko je dao više brigada i divizija i što je bilo značajnije — masovni ustanci u Srbiji i Crnoj Gori, koji su ubrzo slomljeni pod naletom jačih neprijateljskih snaga, ili postupni, ali ravnomjerni razvoj NOP-a u Hrvatskoj i nekim drugim dijelovima zemlje. Što se tiče Hrvatske, olako su se počele davati ocjene da su Srbi išli u partizane samo zbog ustaškog terora, a Hrvati zbog političke svijesti i antifašističke orijentacije. Problema o kojima se sporilo moglo bi se još naći, ali smatramo ovo dovoljnim da vidimo kakvu je orijentaciju u tome zauzeo Institut, odnosno njegov direktor i nekoliko bližih suradnika.

¹¹ Vladimir Bakarić, »Društvene klase, nacija i socijalizam«, Zagreb 1976, str. 5.

¹² Isto, str. 10–11.

Nacionalistički pristup u ocjeni nekih događaja iz naše novije povijesti nije tada bio uvijek otvoren i manje je dolazio do izražaja u objavljenim radovima, a više u raznim internim diskusijama, predavanjima, referatima i elaboratima.¹³

Posebnim predmetom kritike postao je »Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije« (Beograd 1963),¹⁴ o kojem je potkraj 1963. godine organiziran poseban znanstveni skup. »Pregled istorije SKJ« bio je izrađen na inicijativu CK SKJ s ciljem da se zadovolje velike potrebe javnosti za cjelokupnim prikazom razvoja KPJ, odnosno SKJ. Redakcija je u Predgovoru naglasila da je pisan bez velikih pretenzija zbog nedostupnosti izvora, nedovoljne obrađenosti te problematike i nedostatka stručnih kadrova. O tome se prilikom organizacije skupa nije vodilo dovoljno računa. Na skupu je prevladala pretjerana kritičnost, čak i kritizerstvo. Tražili su se i najmanji nedostaci. Među referentima bilo je mnogo suradnika Instituta, od kojih većina mladih: njima je to bilo prvo vatreno krštenje u koje su prilično grubo gurnuti. To ne znači da u »Pregledu...« nije bilo nedostataka, i to ne samo zbog nedovoljnog poznavanja problematike, pa su neki prigovori bili opravdani, znanstveno i korisni. Ali su neke kritike polazile od nacionalističkog polazišta, što je naročito došlo do izražaja u diskusiji samo dijelom publiciranoj.

Drugi predmet kritike bila je knjiga Velimira Terzića »Jugoslavija u aprilskom ratu 1941« (Titograd 1963), s više prava, jer je autor uzroke brzog sloma Kraljevine Jugoslavije, za koju se gotovo nitko nije htio boriti, odviše lako sveo na izdaju nesrpskih naroda, naročito Hrvata.¹⁵

Bilo je još kritika koje su polazile od nacionalističkih shvaćanja, što su postala osnovnom političkom orijentacijom Instituta. Njoj je dijelom bila podređena njegova djelatnost, organizaciona, izdavačka, čak i međunarodna suradnja: forsirala se suradnja sa slovačkim institucijama i naučnim

¹³ Tako je redigirani stenogram jednog predavanja F. Tuđmana, održanog na seminaru nastavnika povijesti u Splitu 9. listopada 1964. godine, objavljen istom nakon pet godina u njegovoj knjizi »Velike ideje i mali narodi«, pod naslovom »Raspri o uzrocima sloma monarhističke Jugoslavije i pretpostavkama razvitka narodnooslobodilačke borbe u Hrvatskoj«. Već letimični uvid u tekst pokazuje da je zaista riječ o nacionalističkom pristupu. Govoreći samo negativno o staroj Jugoslaviji autor kaže: »Svi su narodi – osim srpskog – bili nacionalno potlačeni, i njihov položaj u mnogo čemu bijaše jednak stvarnoj okupaciji. U posebno je težak položaj bio došao hrvatski narod. Da bi se to prikrilo, potiskivana je u zaborav povijesna činjenica da je Hrvatska u okviru Austro-Ugarske bila jedina zemlja koja je, izuzimajući Austriju i Mađarsku, imala svoju nacionalnu autonomiju, zadržavši državnopravni kontinuitet svoga kraljevstva bez obzira na neravnopravan položaj prema Austriji i Mađarskoj« (str. 163).

¹⁴ Rad na izradi »Pregleda...« organizirao je Institut za izučavanje radničkog pokreta iz Beograda, koji je bio i izdavač. Pojedine su dijelove napisali: *Uvod* dr Dragoslav Janković, *legalni period* dr Sergije Dimitrijević, *razdoblje do šestojanuarske diktature* Rodoljub Colaković i Julijana Vrcinac, *diktaturu Pero Morača, a razdoblje do drugog svjetskog rata* Pero Damjanović, *ratni dio* Pero Morača, *poslijeratni dio do kraja 1948.* dr Najdan Pašić i Kiro Hadživasilev, *a dio do 1958.* Mito Hadživasilev. »Pregled...« je bio poticaj za brojne rasprave ne samo u Zagrebu.

¹⁵ Vrlo oštru kritiku ove knjige »O političkim i vojnim uzrocima sloma Jugoslavije« potpisao je Stjepan Šćetarić. U bilješci se navodi da je napisana u suradnji sa članovima Sekcije za povijest socijalističke revolucije (»Putovi revolucije«, br. 3–4, str. 607). Još nekoliko suradnika Instituta javilo se s kritikama ove knjige u drugim publikacijama.

radnicima, zbog sličnosti položaja Slovačke u odnosu na Češku s položajem Hrvatske u odnosu na Srbiju.¹⁶

Takva orijentacija izazvala je kritiku i otpor.¹⁷ Posebno oštru kritiku izazvao je elaborat »Promjedbe na 'Pregled istorije SKJ'«, koji je napisala grupa od 12 suradnika Instituta na čelu s direktorom. Te su primjedbe, kao i izlaganje Dragutina Šćukanca na Savjetovanju o »Pregledu istorije SKJ«, održanom u Sarajevu na početku 1964. godine, bile kritizirane na sjednici proširene Komisije za historiju CK SKJ. O toj diskusiji javnost je obaviještena člankom Marinka Gruića »Buržoasko-nacionalističko skretanje u pristupu 'nacionalnom pitanju'«. ¹⁸ Na sjednici je odlučeno da se nastavi obrada primjedaba na »Pregled istorije SKJ« i da se kolektiv IHRPH upozori na uočene idejno-političke slabosti.

O ocjenama u ovom članku raspravljalo se na sastanku organizacije SK 5. travnja 1964. godine, kojemu su prisustvovali svi članovi znanstvenostručnog kolektiva. U raspravi je bilo proturječnih stajališta: od potpunog prihvaćanja kritike do tvrdnji da je to proizvoljna interpretacija autora članka. Prevladalo je mišljenje da je riječ o problemima nedovoljno istraženim, o kojima postoje različita shvaćanja. Na osnovi toga donesen je protivrječan zaključak da se suradnici ne moraju obazirati na članak u »Komunistu«, ali da treba izraditi nove primjedbe. U tom su smislu redigirani neki referati sa simpozija o »Pregledu«, koji su kasnije objavljeni u »Putovima revolucije«. ¹⁹

Ubrzo nakon toga, 9. svibnja 1964, došlo je do sastanka s drom Vladimirom Bakarićem, na kojemu se razgovaralo o problemima znanstvenog istraživanja razvoja radničkog pokreta, NOB-a i socijalističke revolucije u Hrvatskoj.²⁰ Sastanak je bio tako organiziran da se mimođu neki bitni problemi. Većina pitanja bila je unaprijed postavljena, a odnosila se na najnovije razdoblje, tobože zbog orijentacije novoosnovane sekcije za međunarodni radnički pokret. Sastanku je prisustvovao samo dio znanstvenog kolektiva. O sastanku nije poslije bilo diskusije, nije se raspravljalo o iznesenim stavovima, pa rijetki kontakt nije adekvatno iskorišten za unapređenje znanstvenog rada.

¹⁶ Iz izvještaja o međunarodnoj suradnji vidi se da je bila najintenzivnija sa ČSSR, posebno sa Slovačkom. Nekoliko slovačkih naučnih radnika održalo je u Institutu predavanja o slovačkom ustanku 1944. godine, o međunacionalnim odnosima u Čehoslovačkoj između dva rata i sl., od kojih su neka predavanja objavljena u »Putovima revolucije«.

¹⁷ Grupa mlađih suradnika, u kojoj je bio i predratni komunist i španski borac Matija Uradin, suprotstavila se »novoj« ocjeni sporazuma Cvetković-Maček.

¹⁸ »Komunist« od 26. marta 1964. godine.

¹⁹ Materijali sa Simpozija o »Pregledu istorije Saveza komunista Jugoslavije« i o problemima znanstvenoistraživačkog rada u području povijesti radničkog pokreta, revolucije i socijalističke izgradnje, održanog 12. prosinca 1963, objavljeni su u »Putovima revolucije« (Zagreb 1964, br. 3-4, str. 5-416). Štampana su 54 referata od kojih 12 u izvodima. (Svi prilozi stalnih suradnika Instituta nisu ni čitani na simpoziju, nego naknadno, tobože zbog kratkoće vremena, a zapravo zbog drugačijeg, više znanstvenog pristupa »Pregledu...«. Vođena je i diskusija koja nije objavljena.) Osim 34 referata stalnih suradnika Instituta, šest su podnijeli vanjski suradnici iz naše republike, a sedam iz drugih republika (3 iz Vojvodine i po jedan iz Slovenije i Bosne i Hercegovine). U objavljenoj diskusiji bilo je 14 sudionika od kojih dvojica autora (dr Sergije Dimitrijević i Pero Damjanović).

²⁰ Izvodi iz razgovora objavljeni su u navedenoj knjizi V. Bakarića, str. 15-23.

4. Izdavačka djelatnost

Izdavačka djelatnost bila je zamišljena vrlo široko, čak predimenzionirano s obzirom na financijske mogućnosti i kadrovski potencijal. Osim povremene publikacije »Putovi revolucije«, koju je trebalo postupno od zbornika pretvoriti u časopis, bilo je osnovano još šest raznih biblioteka. Navodimo njihove skraćene naslove: znanstvena i znanstveno-popularna, zatim biblioteka priloga za povijest socijalističke revolucije i posebno izvora, te za razvitak socijalističke misli i za socijalizam u suvremenom svijetu. Svaka je biblioteka imala svoj urednički odbor sastavljen od glavnog urednika, tajnika i nekoliko članova. Među članovima uredništva nekih biblioteka bilo je i vanjskih suradnika.²¹

Posebno je široko bila zamišljena *Biblioteka za povijest socijalističke misli*, u kojoj je planiran niz izdanja počevši od djela nekih mislilaca iz neposrednog predmarksističkog perioda, zatim razdoblja Prve internacionale (bez radova Marxa i Engelsa, koji su u nas već uglavnom bili prevedeni), Druge internacionale do početka prvoga svjetskog rata, ratnog i međuratnog razdoblja s posebnim naglaskom na marksizmu u SSSR-u (bez Lenjinovih radova koje je imao izdati Institut za izučavanje radničkog pokreta u Beogradu), te suvremene socijalističke misli i socijalističke misli u Jugoslaviji od njezinih početaka do današnjih dana.²² Taj projekt, na čijoj se izradi angažirao i prof. dr. Predrag Vranicki, predviđao je maksimalni broj knjiga koje bi bilo korisno prevesti. Na njegovoj realizaciji trebalo je angažirati više izdavačkih kuća, a ne samo jednu instituciju. Koliko nam je poznato, on ni do danas nije potpuno ostvaren.

Realizacija ovih samo ukratko navedenih izdavačkih planova nije baš bila velika. Od sredine 1963. godine do proljeća 1967. objavljeno je pet svezaka »Putova revolucije« (8 brojeva od kojih tri dvobroja; bio je pripremljen za štampu broj 9 koji je objavljen s promijenjenom redakcijom), te 10 knjiga, uglavnom radova vanjskih suradnika.

Već smo spomenuli da su »Putovi revolucije« bili zamišljeni kao časopis, takvu su strukturu imali, ali su u cijelom periodu izlazili povremeno. Glavni i odgovorni urednik bio je Franjo Tuđman, a urednik Dragutin Šćukanec, dok su u uredničkom odboru bili samo stalni suradnici Instituta.²³ U tim svescima objavljivani su veći ili manji radovi pretežno stalnih suradnika, a postojale su i rubrike »Prikazi i bilješke« i »Iz Instituta«. U ovoj posljednjoj objavljeno je dosta vijesti o radu Instituta. Prikazat ćemo ukratko osnovni sadržaj navedenih svezaka.

U dvobroju 1—2 najvažniji su prilozi vezani za 20-godišnjicu ZAVNOH-a, koji se zasnivaju na dokumentaciji pohranjenoj u Arhivu. U dvobroju 3—4 uglavnom su prilozi sa simpozija o »Pregledu istorije SKJ« i dva priloga o

²¹ »Putovi revolucije«, Zagreb 1966, br. 7—8, str. 290—300.

²² Isto, br. 6, str. 273—281.

²³ U prvom uredničkom odboru bili su Jakov Buljan, Nikola Kajić, Leopold Kobsa, Ivan Ramljak, Marijan Rastić, Hrvoje Šarinić, Šerif Šehović i Ivan Skiljan. Njima se od broja 3—4 priključila Fedora Bikar, a od broja 5 izostavljen je Jakov Buljan zbog odlaska iz Instituta. Za broj 7—8 izabran je novi, znatnije izmijenjen, urednički odbor u sastavu: Ivan Babić, Nikola Kajić, Zvonimir Lisinski, Vera Lukatela, Josip Mađar, Ružica Pongrac i Šerif Šehović.

slovačkom ustanku. U broju 5 objavljeno je nekoliko priloga vezanih za 100-godišnjicu Prve internacionale, 70-godišnjicu Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije i 50-godišnjicu smrti Dimitrija Tucovića, a u broju 6 nekoliko priloga sa skupa u povodu 70-godišnjice rođenja Augusta Cesarca (samo radovi suradnika Instituta) i sa simpozija o sanitetskoj službi na Petrovoj gori. Posljednji dvobroj 7—8 donosi nekoliko većih radova mladih suradnika te priloge iz Arhiva. (Prikaz 9, posljednjeg broja prelazi vremenski okvire ovog dijela historijata Instituta.)

U cjelini gledano pet svezaka »Putova revolucije« s više od 2000 stranica velikog formata doima se malo heterogeno. U njima ima nekoliko vrijednih priloga nekih vanjskih suradnika²⁴ i prvih većih radova nekih mladih institutskih suradnika,²⁵ ali i nekih priloga izrazito tendencioznih i naučno nedovoljno zasnovanih. Objavljeno je dosta građe, a prilici je prostora dano recenzijama i prikazima. Uz niz pozitivnih činjenica mislimo da su »Putovi revolucije« odražavali i neke negativne pojave u organizaciji znanstvenog rada, vanjskoj suradnji i izdavačkoj djelatnosti Instituta.

Ostala izdavačka djelatnost nije bila vezana za program rada Instituta osim knjige Franje Tuđmana »Okupacija i revolucija« (Zagreb 1963) i dijelom zbornika »Prilozi za ekonomsku povijest Hrvatske« (Zagreb 1967).

Prva knjiga sadrži dva referata podnesena na Trećem internacionalnom kongresu za historiju evropskog pokreta otpora, koji je održan u rujnu 1963. godine u Karlovim Varyma (ČSSR). Referati »Nezavisna Država Hrvatska kao instrument politike okupacionih sila u Jugoslaviji i narodnooslobodilačka borba u Hrvatskoj 1941—1945« i »Okupacioni sistem i razvoj oslobodilačkog rata i socijalističke revolucije u Jugoslaviji 1941—1945« dijelom se preklapaju. Naknadno su im dodani Prilozi (kratice, popis literature, kazalo imena, kazalo predmetnih i geografskih pojmova i Summary). Već iz ove knjige nazire se autorova sklonost da se koristi tuđim radovima bez korektnog navođenja.

Druga knjiga uz radove o ekonomskom razvoju Hrvatske u vrijeme Habsburške Monarhije i o njezinu položaju i razvoju u staroj Jugoslaviji, kao što su prilozi dra Igora Karamana, dra Rudolfa Bičanića i dra Ive Vinskog, sadrži po dva rada stalnih suradnika Instituta: dr Miroslave Despot i dra Tomislava Timeta.

²⁴ Npr. Dragovan Šepić, »Talijanska okupaciona politika u Dalmaciji« (br. 1—2), dr Ivo Vinski, »Procjena kapitala na području Hrvatske u razdoblju između dva svjetska rata« (br. 4—5), Mirjana Gross, »Razvoj socijalističke ideje u Hrvatskoj 1890—1907« (br. 5), te prilozi Dušana Bilandžića, Nikole Popovića, Dragovana Šepića, dra Bogdana Krizmana i Vojmira Kljakovića na simpoziju o »Pregledu...«, kao i neki drugi radovi.

²⁵ Navodimo samo neke prema vlastitoj ocjeni: Vlado Oštrić, »Osnivanje prve radničke stranke u Hrvatskoj« (br. 5), Fedora Bikar, »Razvoj odnosa između hrvatske i srpske socijaldemokracije i pokušaji ostvarivanja njihovih koncepcija u nacionalnom pitanju od 1909—1914« (br. 5) i »Nacionalna politika Ugarske socijaldemokratske partije i nemadarski socijalistički pokreti — hrvatski, slovački, rumunjski i srpski — od 1890. do 1907« (br. 6), Bosiljka Janjatović, »Štrajk tekstilnih radnika u "Tivaru" godine 1936« (br. 6), Ivan Jelić, »Osnovni problemi stvaranja Narodnog fronta u Jugoslaviji do 1941. godine« (br. 7—8, gdje su i ostali prilozi), Elza Tomac, »Reorganizacija socijalističkih sindikata u Hrvatskoj u razdoblju 1906—1910. godine«, Vojo Rajčević, »Uloga revolucionarne struje u pokretu srednjoškolaca u Hrvatskoj 1919. godine«, Stanislava Koprivica-Oštrić, »O manifestu opozicije 1920«, i Fikreta Butić, »O nekim političkim akcijama u NDH uoči njena sloma«.

Još su dvije knjige s područja ekonomske historije: dr Đorđe Kosanović, »Ekonomske političke djelatnosti narodne vlasti u toku NOB-a« (Zagreb 1964) i dr Bogdan Stojsavljević, »Prodiranje kapitalizma u selo 1919—1929« (Zagreb 1965).

Prva je knjiga nešto skraćena doktorska disertacija, koju je autor obranio na Ekonomskom fakultetu u Beogradu 1960. godine. U njoj je obrađena manje istraživana strana NOB-a: stanje proizvodnje, trgovine i saobraćaja na oslobođenom teritoriju Jugoslavije po godinama i finansijska politika narodne vlasti. Knjiga je rađena na osnovi arhivskog materijala i važan je prilog novijoj ekonomskoj historiji.

Autor druge knjige historičar je i publicist dr Bogdan Stojsavljević koji se dugo bavio istraživanjem položaja seljaštva u Hrvatskoj, uglavnom u XIX stoljeću. U ovoj knjizi on je istraživanje proširio na cijelu Jugoslaviju prikazavši uvodno naslijeđeno stanje i tadašnje ekonomske odnose na selu, a zatim promjene koje je donijela nova država, posebno ističući seljačku glad za zemljom potaknutu nepotpunom agrarnom reformom i kolonizacijom. Opisi raslojavanja jugoslavenskog sela zasnivaju se na osobnim istraživanjima dijelom folklornog karaktera. Knjiga je ilustrirana slikama seoskih zgrada, tipičnog oruđa, načina rada i života.

U biblioteci Prilozi za povijest socijalističke revolucije objavljene su još tri knjige od kojih jedna vremenski pripada međuratnom razdoblju.

Prva je rad Josipa Cazića »Nezavisni sindikati 1919—1929« (Zagreb 1964, knj. II),²⁶ u kojoj je naš istaknuti prijeratni i poslijeratni sindikalist prikazao djelatnost Nezavisnih sindikata od 1919. do 1925. godine. Opisano je opće ekonomsko stanje zemlje, položaj radnika i njihova borba za povećanje nadnica, tarifni pokreti i štrajkovi, proslave 1. maja i drugih radničkih praznika, te međunarodna solidarnost. Knjiga je rezultat dugogodišnjih istraživanja arhivskih materijala i radničke štampe i značajan je prilog povijesti sindikalnog pokreta.

Druga je knjiga Dragutina Grgurevića »Devetnaesta sjevernodalmatinska divizija« (Zagreb 1964), koja je nastala na inicijativu grupe bivših boraca i rukovodilaca te divizije. Sastoji se od kraćeg prikaza razvoja NOB-a na području Sjeverne Dalmacije do osnivanja divizije u listopadu 1943, što ga je s Grgurevićem napisao Rade Guberina, zatim prikaza samog osnivanja i borbenog puta divizije sve do oslobođenja zemlje, ilustriranog grafičkim prikazima važnijih akcija. U knjizi je popis komandnog kadra, kraće biografije devet narodnih heroja-pripadnika divizije, i popis poginulih i umrlih boraca — 1420 imena, a utvrđeno je 1462 poginula i 411 nestalih ili zarobljenih boraca.

Treću knjigu »Okrug Karlovac 1941« (Zagreb 1965) napisala su trojica publicista: Milan Bekić, Ivo Butković i Slavko Goldstein porijeklom iz tog kraja. Knjiga sadrži kraći prikaz radničkog pokreta između dva rata, stanje u vrijeme okupacije i razvoj narodnooslobodilačke borbe, koja je na

²⁶ Prva knjiga u kojoj je obrađena politička djelatnost sindikata od 1919. do 1925. izašla je 1962. godine u izdanju Republičkog vijeća Saveza sindikata Jugoslavije za Hrvatsku. Treću knjigu, u dva sveska, u kojoj je obrađena cjelokupna djelatnost Nezavisnih sindikata u razdoblju 1926—1929. godine, izdao je Institut u narednom razdoblju. Sve knjige štampane su uz finansijsku pomoć Republičkog vijeća Saveza sindikata Hrvatske.

ovom području u drugoj polovici 1941. bila među najintenzivnijima u Hrvatskoj. Knjiga je pisana bez znanstvenih pretenzija na osnovi dokumenata, partizanske štampe i sjećanja sudionika.

Od planiranih biografija istaknutih ličnosti iz naše revolucionarne prošlosti objavljena je samo knjiga Jozе Petričevićа »Ivo Lola Ribar« (Zagreb 1964). To su zapravo više priloge za biografiju, koje je autor prikupio, srediо i prepričao zahvaljujući dijelom suradnji s pok. drom Ivanom Ribarom. Prvi je dio popularno pisana biografija legendarnog sekretara SKOJ-a na osnovi njegovih pisama, članaka i sjećanja suvremenika. U drugom dijelu knjige sakupljeno je pedesetak izvjava Lolinih prijatelja i suradnika. Na početku je objavljena izvjava Josipa Broza o Ivi Loli kao jednom od njegovih bližih suradnika i o njegovoj tragičnoj pogibiji. Ostale izvjavae poređane su kronološki od rođenja do smrti.

U ovom razdoblju započelo se s prikupljanjem i objavljivanjem dokumenata vezanih za rad glavnog organa narodne vlasti, Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske. U prvoj knjizi »Dokumenti ZAVNOH-a 1943« (Zagreb 1964), koju je uredio dr Hodimir Sirotković,²⁷ nalazi se 197 dokumenata Predsjedništva ZAVNOH-a i njegovih odjela, koji objašnjavaju njegov rad. Svi su dokumenti kritički obrađeni i popraćeni potrebnim bilješkama, dešifrirana su mnoga imena i nadimci. U knjizi se nalazi i popis vijećnika I i II zasjedanja ZAVNOH-a i vijećnika I i II zasjedanja AVNOJ-a iz Hrvatske, te kronologija važnijih događaja u 1943. godini i kazalo imena. Tom prvom knjigom započelo je izdavanje ove građe koje, na žalost, ni do danas nije završeno.

Druga je knjiga građe »Politički vjesnik, Vjesnik radnog naroda 1940—1941« (Zagreb 1965).²⁸ U njoj su preštampani svi članci iz dvadesetak brojeva ovih listova koje je pokrenula Partija na liniji borbe za stvaranje Narodnog fronta. U knjizi se nalazi kraći nepotpisan uvod o partijskoj štampi od sredine četrdesetih godina do početka drugoga svjetskog rata. Iako u naslovu stoji da je to kritičko izdanje, bilješki i drugih objašnjenja nema mnogo. Zapravo je riječ o integralnim tekstovima preštampanim sa svim gramatičkim i štamparskim greškama osim onih koje bi bitnije izmijenile smisao članaka.

Iz ovoga letimičnog prikaza izdavačke djelatnosti vidimo da su izdavački planovi Instituta bili nerealni. Bilo je odviše neobrađenih znanstvenih područja i vremenskih razdoblja, okruga i kotara, divizija i brigada, neobjavljene građe i štampe. Za realizaciju izdavačkog plana, koji je sadržavao pedesetak raznih knjiga vanjskih suradnika, trebalo je mnogo više sredstava i kvalificiranih kadrova, i autorskih i uredničkih, nego što je Institut imao i mogao okupiti. Teška financijska situacija u kojoj se našao Institut nakon privredne reforme 1965. svela je izdavačku djelatnost na »Putove revolucije«.

²⁷ Redaktori su bili Savka Kalinić, Leopold Kobsa i Ljiljana Modrić, a recenzenti dr Leon Geršković i Bernard Stulli.

²⁸ Urednik Vlado Stopar. Radna organizacija »Vjesnik« nastavila je s objavljivanjem ratnog »Vjesnika« u istoj opremi kao što je bila prva knjiga, ali bez sudjelovanja Instituta.

5. Rad Arhiva

Arhiv je nakon osnivanja Instituta svoj dotadašnji rad na prikupljanju i sređivanju građe nastavio nešto intenzivnije uz povećani broj radnika. Do 1963. odjel se dijeli na tri odsjeka: odsjek do revolucije, odsjek socijalističke revolucije i odsjek socijalističke izgradnje, a od 1963. na analitički odsjek i odsjek za čuvanje i sređivanje građe. U tom periodu u Arhivu je radilo 25 stručnih radnika. U toku godina dolazi do smanjivanja kadra. Usporedo sa smanjivanjem stručnog kadra, odumiru odsjeci te ostaje samo odjel. Osnovna je zadaća Arhiva da prikuplja, evidentira, čuva, sređuje, obrađuje, objavljuje i daje na upotrebu arhivsku građu.

Nakon osnivanja Instituta prikupljanje građe proširuje se i na sindikalne organizacije do 1945. te je preuzeta građa Radničke komore, URSSJ, HRS, ORSJ, svih strukovnih saveza sindikata.

Sistematsko preuzimanje registraturne građe društveno-političkih organizacija republičkog značaja, nastale nakon 1945, započeto je 1963. godine i još traje.

Arhivska građa koja se čuva u Arhivu sistematizirana je u tri perioda: period do 1941, period 1941—1945. i period od 1945. godine dalje.

Period do 1941. sadrži: Zbirku letaka, Zbirku partijske građe, Zbirku dokumenata iz fondova upravnog, sudskog i vojnog aparata stare Jugoslavije koji se odnose na KPJ i radnički pokret, Zbirku sudskih predmeta, fondove: Radnička komora, Hrvatski radnički savez, URSSJ, ORSJ i 27 strukovnih saveza sindikata.

Period 1941—1945. sadrži fondove KP Hrvatske, narodne vlasti, antifašističkih organizacija, Narodnooslobodilačke vojske, te fondove okupatorskih i kvislinških organa vlasti i njihovih vojnih jedinica.

Period od 1945. dalje sadrži fondove društveno-političkih organizacija: Centralnog komiteta KPH, Konferencije Saveza omladine Hrvatske, Republičke konferencije SSRNH, Konferencije za društvenu aktivnost žena, Saveza udruženja boraca NOR Hrvatske, Vijeća sindikata SRH i republičkih odbora sindikata SRH.

Osim toga u Arhivu se čuva Zbirka štampe iz NOB-a, Zbirka memoarske građe, Zbirka mikroteke i Zbirka fototeke, te rukopisne ostavštine Otokara Keršovanija, Branka Resimića i Augusta Cesarca.²⁹

Osim na prikupljanju, sređivanju i izradi arhivskih pomagala arhivski radnici obrađuju dokumente za objavljivanje. U ovom razdoblju objavljena je prva knjiga »Dokumenata ZAVNOH-a«.

Rad Arhiva počeo je od 1965. financirati Fond za unapređenje kulturnih djelatnosti SR Hrvatske, a rad znanstvenog sektora financirao je Republički fond za naučni rad. Funkcionalni i materijalni rashodi podmirivali su se prema dogovorenom ključu.

²⁹ U »Putovima revolucije« od broja 6 postoji rubrika *Iz Arhiva*, u kojoj je objavljeno nekoliko priloga o građi i djelatnosti Arhiva. Navodimo neke radove: Mira Dimitrijević, »Problemi rada s arhivskom i registratorskom građom redovnih sudova nastalih 1850. do 1945. na području Zagreba« (br. 6) i »Rukopisna ostavština Otokara Keršovanija u Institutu za historiju radničkog pokreta Hrvatske« (br. 7-8), Jelena Radmanović, »Značajna prinova fonotekc Instituta«, te Ana Feldman i Marijan Rastić, »Odbor civilne vlasti u Mogoroviću 1941. godine« (br. 7-8).

6. Kriza razvoja i orijentacije

Prije opisani nacionalistički kurs nije bio općeprihvaćen gotovo od samog početka. Prvi otpori manifestirali su se napuštanjem Instituta. Doduše pojedinci su otišli zbog toga što su našli za sebe bolji posao.

Budući da je Institut od samog svoga osnivanja bio prilično birokratizirana ustanova, značajniji otpori javili su se na planu borbe za razvoj samoupravljanja. Oko sredine 1964. godine izabran je novi Savjet s nešto promijenjenom strukturom u odnosu na prethodnu. U Savjet je na dvije godine izabrano 9 radnika i na jednu godinu 7, a osnivači su imenovali 8 svojih članova umjesto ranijih 12. Također je izabran Upravni odbor od 7 članova i 4 zamjenika umjesto ranije uprave.³⁰ Iako su među novoizabranim članovima bili uglavnom rukovodioci, ipak se u organima samoupravljanja počeo osjećati novi duh. Npr., odbijen je zahtjev direktora da se kompetencije Upravnog odbora prenesu na Upravni kolegij, tobože radi efikasnijeg poslovanja, ili da direktor bude predsjednik Upravnog odbora, što je čak predlagano kao amandman na nacrt novog zakona o radničkom upravljanju.

Teška financijska situacija u kojoj se našao Institut išla je u prilog zahtjevima za kritičkim preispitivanjem stanja. Institut je za svoju djelatnost iz raznih izvora 1962. dobio 109 milijuna starih dinara, 1963. već 195 milijuna, 1964. godine oko 200 milijuna, a 1965. samo 170 milijuna. Da bi se nakon privredne reforme održao kakav-takav nivo osobnih dohodaka i podmirili sve veći rashodi, obustavljena je gotovo sva izdavačka djelatnost i podignut sanacioni zajam kod Kreditne banke od 60 milijuna dinara, za koji se govorilo da ga neće trebati vraćati. Kad ni to nije bilo dovoljno, započela je restrikcija zaposlenih. Višemjesečne rasprave pokazale su koliko je suvišnih radnika u Institutu, naročito u Centru za naučnu dokumentaciju, gdje je samo u Biblioteci bilo 7 stalnih i 3 honorarna, a u Tajništvu i izdavačkoj djelatnosti 20 stalnih i 4 honorarna službenika i pomoćna radnika. Analize su pokazale da ni struktura nije najbolja, ne samo u znanstvenom već i u stručnom pogledu, a razvoj događaja da su politički profili nekih zaposlenih problematični. Bilo je čak takvih koji su ranije ili kasnije osuđivani zbog neprijateljske djelatnosti.³¹

Osnovna organizacija Saveza komunista, osnovana u proljeće 1963, počela se jače angažirati na sanaciji Instituta tek potkraj 1965, kad je za sekre-

³⁰ Svi podaci iz elaborata za raspravu u Osnovnoj organizaciji Saveza komunista.

³¹ *Bruno Bušić*, ekonomist, uhapšen je 1965. godine pod optužbom da je bio angažiran u bacanju letaka neprijateljskog sadržaja na Dan pobjede 9. svibnja s nebodera na Trgu Republike. Nakon puštanja iz pritvora emigrirao je, ali se vratio. Ponovo je primljen u Institut, odakle je definitivno otišao oko sredine 1967. Napisao je brojne članke o ekonomskoj eksploataciji Hrvatske u »Hrvatskom književnom listu«. Ubijen je u emigraciji. Njegovo ime nosi jedna ustaška emigrantska grupa u SR Njemačkoj. *Vladislav Musa*, kraće vrijeme radio u Institutu. Sudeñ je u Mostaru zbog ustaške propagande. Sada u emigraciji. *Nikola Colak*, bivši klerikalac i frankovac, poslije rata suđen zbog ustaške djelatnosti. U Institut je došao u jesen 1965. godine iz Zadra, gdje je radio u Arhivu na srednjovjekovnoj građi. Emigrirao je u Italiju kad se otkrila Deklaracija Mihajla Mihajlova, i odmah krenuo u neprijateljsku djelatnost protiv naše zemlje.

tara izabran Mihael Sobolevski,³² jedan od mladih suradnika, u direktnom nadglasavanju s kandidatom rukovodeće grupe. Novi je sekretarijat ubrzo zatražio raspravu o organizaciji znanstvenog rada, vanjskoj suradnji, samoupravljanju, financijskom poslovanju, sistemu nagrađivanja i drugim problemima Instituta, ali je rasprava neprestano odgađana.

Opća politička situacija nije baš išla u prilog tim naporima. Brionski plenum, održan u ljeto 1966. godine, na kojem je raskrinkana djelatnost Aleksandra Rankovića, bio je u Institutu protumačen samo kao obračun s unitarizmom i hegemonizmom, a ne s birokratizmom i etatizmom. Pri objašnjavanju odluka Plenuma često se naglašavala uloga Instituta u borbi protiv velikosrpskog nacionalizma i unitarizma, a posebno uloga samog direktora koji je pomalo sve više gubio osjećaj za mjeru. Na sastancima se počelo otvoreno govoriti o novom *aleksandrizmu*, koji je za hrvatski narod bio gori nego onaj prijeratni.³³

Deklaracija Mihajla Mihajlova,³⁴ u izradi koje su sudjelovala dva suradnika Instituta, te bijeg u inozemstvo jednog od njih, ponovo su ukazali na ozbiljne probleme u Institutu. Na sastanku Osnovne organizacije SK Instituta, održanom 2. rujna 1966. godine, kojem je prisustvovao i dr. Josip Hrnčević, član CK SKH i predsjednik Komisije za historiju, u referatu i poslije njega u diskusiji postavilo se pitanje odgovornosti svih komunista u Institutu, posebno onih koji su po službenoj dužnosti morali pokazati više budnosti i na vrijeme onemogućiti jednu takvu štetnu političku djelatnost. Nije bilo sporedno jesu li Ivin i Čolak došli do svojih pozicija u Institutu ili izvan njega. Na kraju sastanka jednoglasno je osuđena njihova djelatnost i organima društvenog upravljanja predloženo da protiv njih poduzmu sve potrebne mjere. U diskusiji su načeta i neka neriješena pitanja međuljudskih odnosa, uloga društvenog upravljanja, kadrovska politika,

³² *Mihael Sobolevski* (1938), radio u Institutu od 1963. do potkraj 1966. godine, kad je prešao u Ogulin za direktora Zavičajnog muzeja. Jedan je od rijetkih koji se nastavio baviti naučnim radom nakon odlaska iz Instituta. Bavio se historijom radničkog pokreta i NOB-a na području Ogulina i Gorskog kotara («Drežnica 1941«, Ogulin 1970, i »Ogulin u radničkom pokretu i NOB«, Karlovac 1971). Objavio je priloge »Ogulinski proces Josipu Brozu 1927« (Ogulin 1968) i »Bombaški proces Josipu Brozu« (Zagreb 1967). Sada radi u Centru za historiju radničkog pokreta i NOR-a Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara u Rijeci.

³³ Nešto kasnije F. Tuđman je o tome napisao: »Uparedo s oživljavanjem unitarističko-hegemonističkih tendencija i sa širenjem rankovićevske klime na sve šira područja društvenog života, u takvim razmjerima da je to već poprimalo prijeteće oblike besperspektivnih vizija aleksandrovske stvarnosti – počele su i na području historiografije analogne tendencije. One su šta više imale i ulogu prethodnice, pa se nisu zaustavljale samo na oživljavanju vukovsko-garašaninsko-šestojanuarskih teza i koncepcija. Novu aleksandrovsku epohu etatističkog centralizma i hegemonizma trebalo je opravdati ne samo novim teorijama o višem, socijalističkom integralizmu, nego i o adekvatnim ocjenama najnovije povijesti jugoslavenskih naroda« («O motivima Bobanovog 'znanstvenog' pohoda u sadašnjem povijesnom trenutku«, »Telegram« od 17. veljače 1967, str. 2).

³⁴ *Mihajlo Mihajlov*, asistent na Filozofskom fakultetu u Zadru. Napisao je članak »Leto moskovsko 1964«, objavljen u časopisu »Delo« (Beograd 1965, br. 1 i 2), koji je zbog izrazita autorovog antisovjetizma bio zaplijenjen. Nakon toga je Mihajlov počeo svoje članke i izjave proturati u stranu štampu poput svog uzora Milovana Đilasa. Oko sredine 1966. godine s grupom istomišljenika izradio je program stvaranja nove opozicione partije čiji je organ imao biti časopis »Slobodni glas«. Kako je zbog izjava strana štampi bio prityoren, Deklaraciju je napisao Danijel Ivin, suradnik Instituta, a potpisao ju je Nikola Čolak.

organizacija naučnoistraživačkog rada, nagrađivanje prema radu i neki drugi neriješeni problemi Instituta. Na sastanku je u tom smislu zaključeno da se započeta diskusija nastavi i da sekretarijat pripremi odgovarajuće materijale za naredni sastanak Osnovne organizacije SK.

Da bi se zaustavilo započeto raščišćavanje, kojemu je pridonijela odsutnost F. Tuđmana (bio je u SAD), primjenjivane su razne metode. Npr. činjenica da je dr Franjo Tuđman pročitao uvodni referat dra Vladimira Bakarića »O ulozi i mjestu Bihačke republike u narodnooslobodilačkoj borbi i revoluciji naroda Jugoslavije« na znanstvenom skupu u Bihaću, u listopadu 1966. godine, protumačeno je kao podrška njegovoj politici. A zapravo, on je to učinio kao predstavnik jednoga od organizatora umjesto oboljelog autora.³⁵ Sličnih primjera manipulacija bilo je više.

Sastanak Osnovne organizacije o otvorenim problemima rada Instituta održan je istom 8. prosinca 1966. godine, i pokazao je duboku podvojenost komunista. U organizaciji su se stvorile tri grupe: prva, koju su sačinjavali pretežno rukovodioci, branila je postojeće stanje, druga, manje brojna, i dalje se prema tom stanju odnosila kritički, a treća, najbrojnija, nastojala je da se što manje angažira. Zapisnik sa sastanka pokazuje da je to bila više svađa nego konstruktivna rasprava.

Sekretarijat Osnovne organizacije Saveza komunista uspio je osujetiti namjeru direktora da se u Osnovnu organizaciju uključi desetak novih članova. Među kandidatima bilo je već ranije isključivanih iz SK, ili prestarih. Jedan od kandidata ubrzo je pobjegao u inozemstvo, a drugi je u molbi čak napisao da je već prije mogao postati član SK, ali da to nije učinio jer se njegovi moralno-etički nazori ne slažu s politikom SKJ.

Jedna je polemika ubrzala političko razrješenje. Potkraj 1966. godine izišao je članak dra Ljube Bobana »Neka zapažanja uz jednu doktorsku disertaciju«,³⁶ u kojem se tvrdilo da je tri četvrtine doktorske disertacije Franje Tuđmana »Uzroci krize monarhističke Jugoslavije od ujedinjenja 1918. do sloma 1941« već ranije objavljeno u časopisu »Forum« bez većih izmjena, što tada nije bilo uobičajeno, a da se na posljednjih stotinjak stranica nalaze neki dijelovi koji se doslovno podudaraju s Bobanovom disertacijom »Sporazum Cvetković-Maček«. ³⁷ Kako je F. Tuđman izričito nijekao da se služio istoimenom Bobanovom knjigom, ovaj je ustvrdio da se Tuđman koristio rukopisom njegove disertacije, jer, uz ostalo, ponavlja i neke pogreške koje su ispravljene u publiciranom tekstu.

³⁵ Skup su uz Muzej zasjedanja AVNOJ-a i Pounja iz Bihaća organizirali Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske iz Zagreba, Institut za izučavanje radničkog pokreta i Vojnoistorijski institut iz Beograda (»Putovi revolucije«, Zagreb 1967, br. 9, str. 265).

³⁶ »Telegram« od 16. prosinca 1966. godine, str. 2. U bilješki se iznosi da je F. Tuđman tekst disertacije predao Filozofskom fakultetu u Zadru 20. XI 1965. godine; 26. XI izabrana je komisija za ocjenu u sastavu: prof. dr V. Bogdanov, prof. dr K. Milutinović i prof. dr D. Foretić; ocjena komisije prihvaćena je na sjednici Fakultetskog vijeća 18. XII, a obrana je bila 28. XII 1965. godine (»Sveučilišni vjesnik«, br. 213 od 15. II 1966. godine, str. 126).

³⁷ Svoju disertaciju Ljubo Boban je obranio potkraj travnja 1964. godine na Filozofskom fakultetu u Zagrebu pred komisijom koju su sačinjavali prof. dr Vaso Bogdanov, prof. dr J. Šidak i prof. dr M. Gross. Tekst disertacije objavljen je oko sredine 1965. godine u izdanju Instituta za društvene nauke u Beogradu.

Odgovorio je dr Vaso Bogdanov,³⁸ predsjednik obiju komisija za ocjenu doktorskih disertacija, proglašavajući Bobanove tvrdnje klevetama. On je opisao neke detalje iz obrane Bobanove disertacije, nastojeći umanjiti njegov ugled kao naučnog radnika. A što se tiče »sličnosti« s interpretacijom nekih detalja sporazuma Cvetković-Maček, ukazao je na mogućnost da su se obojica koristila jednim njegovim člankom još iz 1940. godine.

U svome drugom napisu »Još neka zapažanja uz jednu disertaciju«³⁹ Boban je ne samo odbacio Bogdanovljeve tvrdnje, već je proširio optužbe za plagijat i na neke druge Tuđmanove radove, prvenstveno na »Okupaciju i revoluciju«, pozvavši se pri tom i na dra Bogdana Krizmana kao autora jednog rada koji je gotovo u cjelini uključen u navedenu knjigu, samo uz manje redaktorske zahvate.

Odgovorio je osobno F. Tuđman člankom »O motivima Bobanovog 'znanstvenog' pohoda u sadašnjem povijesnom trenutku«,⁴⁰ proglasivši sebe i Bogdanova za dvojicu javnih radnika koji su se u suvremenoj jugoslavenskoj historiografiji najodlučnije suprotstavili unitarističko-hegemonističkim shvaćanjima. Iz njegova odgovora proizlazi da nije bitno ono što Boban kritizira, nego zašto kritizira, čime je indirektno priznao plagijat.

»Sticajem okolnosti svojim radom i javnom djelatnošću, svojim publicističkim, teoretskim i znanstvenim radovima, nalazio sam se na liniji svog marksističkog uvjerenja, koje nužno uključuje i stav prema nacionalnim pitanjima među onim snagama što su se od samog početka, kad se još nisu ni mogle nazrijeti konture rankovićeve »zavjereničke akcije«, suprotstavljale unitarističko-hegemonističkim koncepcijama. Zbog takvih svojih stavova bio sam izložen neprestanim infamnim napadima nosilaca i uvjerenih pristalica unitarizma i hegemonizma i kritikama onih dobronamjernih i zabrinutih ljudi, koji nisu mogli ni pomisliti da bi se stvari u nas mogle tako razvijati da bi bio potreban onakav Osmi kongres ili, sačuvaj bože, Brionski plenum. Osim pismenih napada na moje radove i pokušaja sprečavanja njihova štampanja, širena je i kuloarska fama, a kad nisu uspjeli pokušaji urazumijevanja i odvlačenja od *aktuelnih* pitanja i *zastarjelih* utjecaja prošlosti, onda se išlo i na političku difamaciju i na izoliranje, ali i na onemogućavanje znanstvene afirmacije i u zemlji i u inozemstvu«⁴¹ — pisao je on.

Time je Tuđman prenio polemiku iz sfere znanosti u sferu politike, i sve svoje kritičare, a ne samo Bobana, naprosto proglasio rankovićevcima.

7. Političko razrješenje

U istom broju »Telegrama«, kad je izišao pretposljednji napis iz polemike Boban—Tuđman, objavljena je »Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika«, koju je potpisalo desetak kulturnih i znanstvenih insti-

³⁸ »Telegram« od 6. siječnja 1967. godine, str. 2.

³⁹ Isto, od 13. siječnja 1967, str. 2.

⁴⁰ Isto, od 17. veljače 1967, str. 2.

⁴¹ U članku »U čemu je bit?« (»Telegram« od 3. ožujka 1967, str. 2).

tucija i udruženja.⁴² U kraćem tekstu ukazuje se na to da je višestoljetna borba jugoslavenskih naroda za nacionalnu slobodu i socijalnu pravdu kulminirala revolucionarnim preobražajem 1941–1945. godine, ali da u proteklom periodu i pored formiranja federacije načelo ravnopravnosti nije potpuno ostvareno, posebno na planu jezika kao bitnog svojstva svakog naroda. Novosadski dogovor, koji je deklarirao zajedničku lingvističku osnovu srpskog i hrvatskog jezika, što je kasnije ušlo u Ustav SFRJ i Program SKJ, nije dosljedno proveden.

Zbog toga se u Deklaraciji zahtijeva da se u Ustav SFRJ (član 131) unese da se savezni zakoni i drugi opći akti saveznih organa objavljuju na četiri književna jezika naroda Jugoslavije: srpskom, hrvatskom, slovenskom i makedonskom, i da treba osigurati dosljednu primjenu hrvatskoga književnog jezika u školstvu, javnom i političkom životu, na radiju i televiziji, kad god je u pitanju hrvatsko stanovništvo, te da službenici, nastavnici i javni radnici, ma otkuda potjecali, službeno upotrebljavaju književni jezik sredine u kojoj djeluju.

Iako je Deklaracija postavila neke probleme koje je svakako trebalo riješiti, način na koji je to učinila i nasilno razdvajanje jednog jezika — hrvatsko-srpskog — imali su negativne političke implikacije. Teza je podržana u tzv. »Prijedlogu za razmišljanje«, koji je pročitana na jednoj sjednici u Društvu književnika Srbije. Obje akcije ubrzo su kao nacionalističke osudili izvršni komiteti centralnih komiteta Saveza komunista obiju republika, te drugi društveno-politički forumi.

U osnovnim organizacijama Saveza komunista, potpisnicama Deklaracije i u nekim drugim, započele su rasprave o odgovornosti članova Saveza komunista. O Deklaraciji je raspravljala i Osnovna organizacija Saveza komunista Instituta. Duža diskusija vodila se o tome treba li uopće raspravljati, jer mi nismo potpisnici Deklaracije. Kad se većina članova SK opredijelila za raspravu, Deklaracija je jednoglasno osuđena, ali o tome nije obaviještena javnost.⁴³ Bio je to znak da politika direktora ne uživa više podršku većine članova Saveza komunista, posebno nakon neuspjele akcije da se organizacija popuni »novim snagama«.

Rasplet je slijedio ubrzo. Na sjednici Predsjedništva CK SKH, 3. travnja 1967. godine, dr Vladimir Bakarić je u diskusiji istakao da su se nakon Brionskog plenuma očekivale pojave nacionalizma, ali da je Partija bila prilično nesprema da im se suprotstavi; posebno je neenergičan bio Centralni komitet, koji je započeo neke akcije ali ih nije dovršio. Navodeći neke primjere on je rekao:

»O Tuđmanovim smo shvaćanjima ranije počeli diskusiju. Najprije smo utvrdili gdje su neslaganja i dali kritiku njegovih stavova i istupa, dali smo mu mogućnost da sam izvuče potrebne konsekvencije. Međutim, on je sâm sada krenuo u akciju — valjda je mislio da mu dolazi vrijeme — u jednu vrlo sumnjivu akciju. Desilo se i da se iz Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske nekoliko ljudi pojavljuje u raznim neprijateljskim akcijama, a da o tome taj Institut šuti. O spornim pitanjima s njim također se javno ne raspravlja. Očekuje se samo 'akcija' Centralnog komiteta.«⁴⁴

⁴² »Deklaracija...« je objavljena u »Telegramu« od 17. ožujka 1967, str. 1.

⁴³ Zapisnik sa sastanka OO SKH IHRPH od 31. ožujka 1967.

⁴⁴ V. Bakarić, n. dj., 220.

Odmah nakon toga 5. travnja 1967. Franjo Tuđman je podnio ostavku na mjesto direktora Instituta, a 11. travnja sastala se Osnovna organizacija Saveza komunista da ocijeni njegovu i svoju političku odgovornost. Prvom otvorenom sastanku prisustvovali su svi zainteresirani članovi kolektiva, neki vanjski suradnici i predstavnici štampe, te Duje Katić, član Izvršnog komiteta CK SKH zadužen za ideologiju, i Pero Pirker, predsjednik Gradske konferencije SKH Zagreba i član CK SKH.

Referat »O nekim odstupanjima od osnovne uloge i zadataka Instituta i njihovim štetnim posljedicama«⁴⁵ obuhvatio je odviše široku problematiku organizacije znanstvenog rada umjesto da se ograniči na konkretnu političku odgovornost F. Tuđmana i nekih njegovih najbližih suradnika — članova Osnovne organizacije. Diskusija, potaknuta tako koncipiranim referatom, pokazala je daljnje podvajanje, s tim da se najbrojnija, ranije pasivna i neutralna grupa postupno počela opredjeljivati. Dvodnevna rasprava, čiji stenografski zapisnik ima oko 230 stranica, ipak nije donijela neko rješenje.

U dužem izlaganju F. Tuđman je detaljno izložio historijat svojih sukoba s unitarističko-hegemonističkim snagama u historiografiji još od vremena svog rada u »Vojnoj enciklopediji«. Pri tom je upotrijebio i ovaj »argument«: »S druge strane pretjerivanje, da je u samom Jasenovcu ubijeno 600.000 ili 800.000 Srba, povlači za sobom i ima svoju političku pozadinu i to dalekosežnu, i to treba spriječiti da se ukleše u kamen Jasenovca, jer znamo koliko je bilo svih žrtava u Jugoslaviji, jer smo vršili detaljnu analizu. Osim toga, statistički podaci kojima raspoložemo pokazuju da je u svim logorima u Hrvatskoj ubijeno 50.000 ljudi, plus Bosna, pa neka bude i dva i tri puta više, to je 150.000, a nije 12 ili 16 puta više.«⁴⁶

Što se tiče njegove ostavke, on je rekao: »Ja, drugarice i drugovi, nisam dao ostavku zbog toga što bih time želio kao komunista prihvatiti bilo kakvu ocjenu da u mojem radu ima nacionalnog skretanja. Takvu ocjenu ja prihvatiti ne mogu. Uvjeren sam da iza takvog stava stoji cjelokupni moj revolucionarni rad i publicistički, teoretski i znanstveni rad, i takva ocjena može se donijeti samo na osnovu cjelokupnog prosuđivanja mog rada.«⁴⁷

Tu su tezu prihvatili neki drugi diskutanti, zahtijevajući da se politička odgovornost utvrdi znanstvenom diskusijom. F. Tuđman priznao je jedino da člankom u »Telegramu« nije namjeravao optužiti političko rukovodstvo Hrvatske za rankovićevštinu, a svoju »kadrovsku« politiku opravdavao je nepoznavanjem ljudi.

U takvoj situaciji izlaz je bio u prekidu sastanka i formiranju komisije za izradu zaključaka sastavljene od nekoliko članova SK i Sekretarijata.

Nastavak sastanka održan je 27. travnja, jer je Tuđman odugovlačio i na kraju nije ni došao. Nastavak je bio bolje pripremljen; izrađene su kraće i mnogo konkretnije teze na izradi kojih se uz sekretara angažirao Vlado Oštrić, i pravo sudjelovanja u diskusiji ograničeno je samo na članove

⁴⁵ Referat su izradili Ivan Jelić, član organizacije, i sekretar Zlatko Čepo, izabran nakon odlaska Sobolevskog, a prihvatilo ga je Sekretarijat osim jednog člana — Šerifa Šehovića, koji je istupio sa svojim koreferatom, proglašivši »pisce referata nekompetentnim da raspravljaju o tako složenim znanstvenim problemima«.

⁴⁶ Stenografski zapisnik sastanka OO SK IHRPH od 11–12. travnja 1967, str. 32.

⁴⁷ Isto, II/9–10.

Osnovne organizacije, zbog čega su neke unaprijed pripremljene diskusije ostale nepročitane. Nakon duže, ali znatno konstruktivnije diskusije, u kojoj su se stavovi do kraja polarizirali na manji broj obranaških i mnogo veći broj kritičkih, pokazalo se da je Osnovna organizacija postala spremna ocijeniti Tuđmanovu i svoju političku odgovornost.⁴⁸

Na sastanku je velikom većinom prisutnih izglasano da se Franjo Tuđman i Šerif Šehović isključe iz Saveza komunista, a Dragutin Šćukanec kazni ukorom.

II. RAZDOBLJE 1967—1973.

1. Reorganizacija Instituta

Političko razrješenje bilo je poticaj za reorganizaciju Instituta. Stanje je oko sredine 1967. godine bilo vrlo loše u svakom pogledu: financijskom, kadrovskom, organizacionom i političkom. Na reorganizaciji Instituta angažirali su se Osnovna organizacija SK i novoizabrani organi samoupravljanja.⁴⁹ Institutom je kraće vrijeme rukovodio dotadašnji tajnik Josip Mađar, a 14. srpnja 1967. godine Savjet Instituta izabrao je, na prijedlog osnivača, za direktora dra Dušana Bilandžića,⁵⁰ dotadašnjeg sekretara Saveza sindikata Jugoslavije. Njegov je dolazak ubrzao proces reorganizacije na kojem su se angažirali i vanjski faktori. Savjet za naučni rad SR Hrvatske formirao je grupu stručnjaka-historičara koja je ukazala na predimenzioniranost Instituta, formiranog bez adekvatnog naučnog kadra i prevelikog za financiranje. Tu ocjenu prihvatio je Izvršni komitet CK SKH, nakon čega je nastavljeno brzo smanjivanje broja zaposlenih.

⁴⁸ Na sastanku je bilo i pokušaja da se ocijene Tuđmanova historiografska shvaćanja: »Kada bi imali više vremena, mogli bi navoditi citate iz najnovijeg Tuđmanovog teksta u 'Forumu', gdje on otvoreno govori o povlaštenoj srpskoj naciji, a ne o povlaštenoj srpskoj buržoaziji. Distingviranje vladajućih predstavnika ugnjetača od predstavnika ugnjetenih i traženje posebnog tretmana za ove posljednje krije u sebi opasnost da se zapostavi klasni pristup u historiografiji i da se smetne s uma činjenica, da su jedni i drugi u svojoj suštini eksploatatori, samo što su ovi posljednji u svojim postupcima možda nešto blaži i obzirniji, jer nemaju političku vlast. No, možemo li s apsolutnom sigurnošću tvrditi, da bi to isto bili kada bi dobili političku vlast. Mislim da se ovdje radi o poznatom fenomenu da su buržoaske stranke u opoziciji u principu progresivnije od onih koje su na vlasti. Uzimati njihove političke programe, deklaracije i druge akte i upoređivati ih sa praksom vladajućih stranaka i iz toga izvoditi dalekosežne zaključke o njihovoj progresivnosti, može biti vrlo opasno i može dovesti do pretjeranog licitiranja. To je po mom mišljenju i metodološki neispravno, suprotno Markovom principu, da ljudi nisu ono što o sebi misle i govore nego ono što rade« – rekao je na kraju diskusije Zlatko Čepo (magnetofonski snimak nastavka sastanka, str. 105–106).

⁴⁹ U svibnju 1967. izabrano je 8 članova Savjeta na 2 godine i 3 na godinu dana, a osnivači su imenovali 8 svojih članova među kojima po prvi put tri predstavnika regionalnih ustanova za istraživanje povijesti radničkog pokreta i NOB iz Rijeke, Splita i Slavenskog Broda. Za predsjednika Savjeta izabrana je Vera Luketal, načelnik Arhiva, a za predsjednika Znanstvenog vijeća dr Mirjana Gross, profesor na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

⁵⁰ *Dr Dušan Bilandžić* (1924), sudionik NOB-a. Završio je Pravni fakultet 1959. u Beogradu, doktorirao na Fakultetu političkih nauka u Zagrebu 1965. Bavi se istraživanjem poslijeratnog razvoja Jugoslavije. Najznačajnije mu je djelo »Historija SFRJ, Glavni procesi« (Školska knjiga, Zagreb 1978).

Osnovni razlog smanjenju zaposlenih bila je teška financijska situacija Instituta. Sredstva za njegovu redovitu djelatnost republički su fondovi za naučni rad i za kulturnu djelatnost smanjivali i nominalno, a realni je pad zbog visoke stope inflacije bio još znatno veći. Taj pad samo su dijelom mogli nadoknaditi izvanredni prihodi ostvareni od organizacije znanstvenih skupova, izdavačke djelatnosti, prodaje knjiga, usluga Arhiva, stanarine i drugih povremenih prihoda. Težina financijske situacije najbolje se vidi iz tabele:

FINANCIJSKO POSLOVANJE

(u mil. starih dinara)⁵¹

Izvori sredstava	1967.	1968.	1969.	1970.	1971.	1972.	1973.
Redovni	—	168	165	142	179	206	256
Izvanredni	—	50	54	70	50	51	45
Ukupno	229	218	219	212	229	257	301

Prve četiri poslovne godine u tom razdoblju Institut je završavao deficitom usprkos znatnom smanjenju broja zaposlenih i niskim osobnim dohocima. Ipak, i uz tešku financijsku situaciju dodijeljeni su po prvi put krediti za stambenu izgradnju već 1968, a zatim je ta praksa nastavljena u skladu s financijskim mogućnostima ustanove.

Potkraj 1966. u Institutu je bilo više od 100 zaposlenih. U toku 1967. taj se broj smanjio na 91, jer su neki otišli zbog političkih razloga, a neki zbog materijalnih. Smanjenje je naročito bilo veliko u Centru za naučnu dokumentaciju i u Tajništvu.

KRETANJE BROJA ZAPOSLENIH

Organizaciona jedinica	1967.	1968.	1969.	1970.	1971.	1972.	1973.
Znanstveni odjel	50	37	26	24	23	25	24
Arhiv	18	15	13	12	12	9	9
Tajništvo	23	13	13	12	13	13	13
Ukupno	91	65	52	48	48	47	46

Na početku 1968. ukinut je Centar za naučnu dokumentaciju i odjeli za socijalizam u suvremenom svijetu i za izgradnju socijalizma u našoj zemlji. Pojedini suradnici prebačeni su u Znanstveni odjel, a neki u novoformirani

⁵¹ Obje tabele načinjene su prema godišnjim izvještajima o radu Instituta. U drugoj su tabeli za 1967. u znanstveni odjel uključeni i suradnici Centra za naučnu dokumentaciju.

Odjel za posebne poslove, koji se imao financirati prikupljanjem memoarske građe, izradom monografija privrednih poduzeća i sličnim poslovima. Ta se ideja ubrzo pokazala nerealnom, pa je odjel ukinut, a suradnici raspoređeni na druga radna mjesta ili otpušteni. U toku godine tridesetak je suradnika napustilo Institut; od njih je 7 dobilo otkaz, a s trojicom je vođen sudski postupak. Taj proces smanjivanja broja zaposlenih nastavljen je u 1969. i 1970. godini.

Teška financijska situacija ometala je opredjeljenje za strogo znanstvenu orijentaciju. Institut je radi potrebnih dodatnih sredstava prihvaćao razne izvanredne zadatke. Tako su organizirana dva znanstvena skupa o radničkom pokretu i NOB-u u Zagrebu u suradnji i uz financijsku pomoć Gradske konferencije SK i Skupštine grada Zagreba. Prvi skup održan je 1968. a drugi 1970. Također je organiziran i općejugoslavenski skup u povodu 30-godišnjice Pete zemaljske konferencije KPJ u jesen 1970. godine. Prišlo se i izradi pregleda »Komunistički pokret i socijalistička revolucija u Hrvatskoj« uz financijsku pomoć Odbora za proslavu 50-godišnjice KPJ, te izdavanju nekoliko knjiga o radničkom pokretu i NOB-u na području riječke regije. Ove i neke druge akcije donijele su ne velika, ali prijelike potrebna sredstva za održanje Instituta. Veći broj suradnika angažirao se i na mnogim znanstvenim skupovima u našoj republici i izvan nje, neki i po dva-tri puta godišnje.

U jesen 1969. u Institutu je izrađen prijedlog dugoročnog projekta »Povijest radničkog pokreta, Komunističke partije i socijalističke revolucije u Hrvatskoj«, u koji su uz 25 stalnih suradnika Instituta uključeni neki suradnici Odjela za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Sjevernojadranskog instituta JAZU na Rijeci i Historijskog instituta Slavonije u Slavonskom Brodu. Projekt, koji je usvojio Savjet zajednice povijesnih instituta i ustanova SR Hrvatske, sadržavao je tri osnovna dijela:

- I. Razvitak radničkog pokreta u Hrvatskoj od osnivanja prvih radničkih društava do kraja prvoga svjetskog rata (1867—1918);
- II. Razvitak radničkog pokreta i Komunističke partije između dva rata (1919—1941);
- III. Razvitak NOB-a i socijalističke revolucije u Hrvatskoj (1941—1945).⁵²

Projekt bi se imao realizirati u dvije osnovne faze. U prve dvije do tri godine dovršila bi se započeta i neka nova monografska istraživanja bitnih komponenti historije radničkog pokreta, Partije i socijalističke revolucije. U posljednje dvije do tri godine obavila bi se na osnovi toga znanstvena sinteza. Četvrti, poslijeratni, dio ostavljen je za budućnost.

U jesen 1969. godine dr Dušan Bilandžić podnio je ostavku na mjesto direktora zbog prijelaza na drugu dužnost, a za vršioca dužnosti direktora izabran je Zlatko Čepo, dotadašnji vršilac dužnosti tajnika Instituta. Bilo je to privremeno rješenje, dok osnivači ne pronađu pogodniju ličnost. Taj je provizorij trajao mnogo duže nego što se mislilo. Ni Znanstveni odjel nije imao rukovodioca, a tajnika Institut nema ni danas. Radom Arhiva nakon odlaska Vere Lukatele u mirovinu rukovodio je Marijan Rastić.

U toku 1970. godine došlo je do višestrukih kontakata s osnivačima da bi se ubrzala konsolidacija Instituta, poboljšala njegova financijska situacija

⁵² Izvještaj o radu u 1969, str. 4.

i utvrdila dugoročna koncepcija razvoja. O tome se raspravljalo na sjednici Izvršnog komiteta CK SKH 23. veljače 1970, na kojoj su podržani dotadašnji naponi na konsolidaciji i zaključeno da se riješi pitanje rukovodećeg kadra i trajnijeg financiranja Instituta. Do novog kontakta došlo je već u ljeto iste godine zbog neriješenog financiranja.

Institut je prešao sa budžetskog na financiranje istraživačkih programa potkraj 1964. godine. Ugovor za dugoročno financiranje monografske obrade historije radničkog pokreta, NOB-a i socijalističke revolucije u Hrvatskoj s Republičkim fondom za naučni rad sklopljen je 22. srpnja 1965. godine. Ali stara uprava Instituta utrošila je dio sredstava za prvu polovicu 1965. godine. Tako je nastao raskorak između prava na sredstva i njihova trošenja. Taj raskorak prevladan je oko sredine 1970. godine. Budući da bi obustavljanje redovitog financiranja značilo praktično likvidiranje Instituta, 15. srpnja 1970. godine održan je u Centralnom komitetu sastanak na kojem je zaključeno da Savjet za naučni rad odobri dodatna sredstva od 35 milijuna starih dinara, a Centralni komitet kao suosnivač da osigura daljnjih 30 milijuna za posljednji kvartal. Također je zaključeno da Institut ima izraditi informaciju o svom financijskom poslovanju, kadrovskoj strukturi, osnovnoj orijentaciji i mogućnostima integracije sa srodnim ustanovama.

O toj informaciji raspravljalo se na sastanku Grupe za nauku Komisije CK SKH za društveno-ekonomska i idejno-politička pitanja u prosvjeti, nauci i kulturi, održanom 2. rujna 1970. u Centralnom komitetu, kojemu su prisustvovali predstavnici Izvršnog vijeća Sabora SRH, Savjeta za naučni rad i Instituta. Nakon duže diskusije na sjednici je zaključeno:

- da treba naglasiti zainteresiranost SKH, odnosno njegovog CK, za intenziviranje znanstvene obrade i istraživanja novije povijesti Hrvatske a u okviru nje posebno povijesti radničkog pokreta;
- da je, usprkos greškama koje su se u proteklom razdoblju javljale u njegovu radu, Institut postigao određene rezultate, te su se u njemu i oko njega formirale stanovite kreativne snage koje mogu i treba da nastave pružavanje radničkog pokreta;
- da je nužno i hitno na području povijesnih znanosti integrirati sve kadrove i materijalna sredstva na jedinstvenom planu i programu znanstvenog istraživanja nacionalne povijesti;
- da Arhiv Instituta svoju perspektivu gradi na integraciji s Arhivom Hrvatske kako bi se pri izgradnji nove zgrade i to imalo na umu.⁵³

Institut i Zajednica povijesnih instituta i ustanova SR Hrvatske prihvatili su tu inicijativu zatraživši mišljenje o integracionim procesima od svojih članova.

Budući da se financijska situacija Instituta još pogoršala, prvenstveno jer je Centralni komitet samo dijelom izvršio svoju obavezu s obrazloženjem da više sredstava nema, Osnovna organizacija SK obratila se pismom tadašnjem predsjedniku CK SKH dr. Savki Dabčević-Kučar, u kojem je inzistirala na rješavanju krize Instituta. U tom pismu, koje je poslužilo kao osnova za raspravu o Institutu na sjednici Izvršnog komiteta od 15. prosinca 1970, kaže se:

⁵³ Izvještaj o radu 1970, str. 3.

»Institut želi sudjelovati u stvaranju programa istraživanja novije nacionalne povijesti koji će okupiti sve organizirane snage i aktivne pojedince. Izrada tog programa neophodno je i hitno pitanje. Unutar tog programa Institut ima svoje mjesto kao važan nosilac dijela rada na području novije nacionalne povijesti. Institut će do kraja veljače 1971. god. izraditi svoj petogodišnji program rada. Osnova tog programa bit će nastavak dosadašnjeg rada Instituta na istraživanju krupnih problema iz povijesti radničkog pokreta, Komunističke partije i socijalističke revolucije u Hrvatskoj, te onih komponenti novije nacionalne povijesti bez kojih je nezamisliva realizacija prethodnih zadataka.

Realizacija ovog samo načelno zacrtanog programa omogućila bi osnovnu monografsku podlogu za sintetsku obradu razvitka revolucionarnog radničkog pokreta, Partije i socijalističke revolucije u okviru cjelovite obrade nacionalne povijesti. Da bi ostvario ovaj cilj Institut mora znatnije proširiti svoj znanstveni interes na bitne ekonomske, kulturne i političke komponente novije nacionalne povijesti. Smatramo da trebamo pokriti neka dosad manje obrađivana, ili čak potpuno zanemarinavana područja ove široke problematike, kao što je istraživanje ekonomskog razvoja Hrvatske, socijalne strukture i položaja radničke klase, strukture i političke uloge seljaštva, položaja i uloge inteligencije, razvoja i politike građanskih stranka i grupacija, političke uloge crkve i sl.«⁵⁴

Na sjednici je doneseno nekoliko parcijalnih zaključaka od kojih su najvažniji ocjena da je kadrovska situacija na području novije nacionalne historije slaba i da treba podržati napore Instituta da se ona poboljša, da treba do sredine 1971. godine riješiti pitanje direktora Instituta i iz sredstava Fonda za naučni rad CK dodijeliti iznos od 15 milijuna starih dinara za pokriće deficita Instituta u 1970. Odluka o osnovnoj programskoj orijentaciji Instituta, o eventualnoj promjeni imena i izdvajanju Arhiva odgođena je dok se ne izradi Program rada Instituta i raspravi problematika organizacione mreže povijesnih ustanova u našoj republici.

2. Otpori politici masovnog pokreta

Za neriješeni status Instituta nije bila presudna njegova kadrovska situacija⁵⁵ i neriješeno pitanje rukovodstva, već politika *masovnog pokreta* koja se sve više manifestirala u negaciji potrebe istraživanja radničkog pokreta, Komunističke partije i socijalističke revolucije, pa i marksizma uopće. Taj kurs prihvatio je i dio političkog rukovodstva, dok je drugi dio podržavao napore Instituta za njegovo održavanje. Među onima koji su pružali najveću podršku nalazio se tadašnji član Izvršnog komiteta CK SKH Josip Vrhovec i dugogodišnji vanjski član Savjeta Instituta dr Josip Hrnčević, tada član Savjeta federacije.

⁵⁴ Isto, str. 5-6.

⁵⁵ U Institutu su bila samo dva znanstvena suradnika: *dr Miroslava Despot* i *dr Ivan Jelić*, koji je 26. lipnja 1970. obranio doktorsku disertaciju pod nazivom »Komunistička partija Hrvatske 1937-1941«. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu pred komisijom u sastavu dr Ljubo Boban, dr Mirjana Gross i dr Rene Lovrenčić. Doduše, tada je u Hrvatskoj bilo samo 18 doktora povijesnih znanosti, koji su stekli ovu titulu nakon rata.

Taj drugi mnogo jači val nacionalizma, koji se javio u našoj republici u toku 1970. godine, nije naišao na podršku u Institutu. Neki bivši suradnici postali su aktivni u drugim sredinama, ali nisu ni pokušali tražiti oslonac u Institutu.⁵⁶

S politikom masovnog pokreta Institut se susretao prilikom nekih svojih akcija. Tako je na znanstvenom skupu »Zagreb u NOB-i i socijalističkoj revoluciji«, održanom u ljeto 1970, došlo do oštre polemike. To je bio jedan od razloga da diskusija nije objavljena u zborniku materijala.

U još težoj atmosferi odvijao se znanstveni skup »Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu i ustanku 1941«, održan u Sisku oko sredine 1971, koji su organizirali Muzej Sisak i Institut. Skup je pozdravila, na izričit zahtjev dijela općinskog rukovodstva Siska, dr Savka Dabčević-Kučar, koja je zatim brzo otišla u INA — rafineriju nafte da podijeli partijske knjižice većem broju novoprimitljenih članova SK.⁵⁷ Njezino izlaganje kao i istupi nekih referenata i diskutanata nisu kasnije uvršteni u zbornik radova s toga skupa. Nije ostalo neprimijećeno da na skupu nije bilo predstavnika najvećeg sisačkog radnog kolektiva — Željezare, čije se rukovodstvo ozbiljno sukobilo s politikom masovnog pokreta.⁵⁸

Novi nacionalistički val u historiografiji najviše se osjećao u pokušaju reafirmacije nekih ličnosti iz hrvatske historije. Bili su to prvenstveno Zrinski, Frankopan, Jelačić, Starčević, Kvaternik i braća Radić. Zaredale su proslave njihovih obljetnica i pojedina nekritička izdanja nekih njihovih djela, te druge slične akcije. Pri tom se zapostavljala klasna komponenta naše historije — npr. Matija Gubec, zatim brojne ličnosti iz historije radničkog i komunističkog pokreta, naše narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije, čak i sam Josip Broz Tito. Bilo je to u skladu s proklamiranim koncepcijama »klasnog mira« i »ujedinjavanja svih snaga na novoj nacionalnoj osnovi«.

Rukovodstvo Instituta⁵⁹ i redakcija Časopisa za suvremenu povijest, osnovanog 1969, suprotstavili su se tom kursu, odbili da objave neke glorifikatorske priloge i pripremili dugoročniju akciju za kritičko preispitivanje doprinosa nekih ličnosti. Prvi je korak u tom pravcu bio opširniji dvobroj 2—3 predan u štampu u jesen 1971. godine, a posvećen 30-godišnjici početka narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije naroda i narodnosti Jugoslavije. U dvobroju je uz niz radova o našoj revoluciji objavljeno i nekoliko kritičkih prikaza nekih tadašnjih historijskih i publicističkih

⁵⁶ Veliku aktivnost razvio je Franjo Tuđman u *Matici hrvatskoj* i njezinim glasilima i izdanjima sa svojim »presudbama o bitnim odrednicama hrvatske povijesti« i glorifikacijom nekih ličnosti, naročito Stjepana Radića (»Izvještaj o stanju u Savezu komunista Hrvatske u odnosu na prodor nacionalizma u njegove redove«, Zagreb, svibnja 1972, str. 208—213).

⁵⁷ »Izvještaj o stanju u SKH. . .«, str. 78 i 272—273.

⁵⁸ O otporu nacionalizmu ovog kolektiva vidi: Zlatko Čepo, »Željezara Sisak 1938—1973« (Sisak 1974, str. 167—176).

⁵⁹ O poplavi nacionalizma u historiografiji govorio je na proširenoj sjednici Gradske konferencije SK Zagreb oko sredine 1971. vršilac dužnosti direktora Instituta Zlatko Čepo. Izvode iz njegova izlaganja donijela je »Borba«, a slične stavove ponovio je u izjavi za NIN, Beograd, 24. oktobra 1971, str. 18—19.

radova.⁶⁰ Slične kritičke priloge donio je časopis i u nekoliko idućih brojeva.

Zahvaljujući borbi za opstanak, koja je istodobno bila i borba za afirmaciju klasnog pristupa u historiografiji, Osnovna organizacija SK Instituta mogla je potkraj 1971. godine, nakon XXI sjednice Predsjedništva SKJ i XXXIII sjednice CK SKH, zaključiti:

»Možemo općenito konstatirati da u Institutu od godine 1967. nije bilo nacionalističkih istupa. Godine 1967. Institut je ocijenjen kao nacionalističko žarište. Situacija je iste godine raščišćena. Pri tom su uočene slabosti u razvitku Instituta, o kojima smo već govorili. Oslanjajući se na pozitivne rezultate, kojih je usprkos slabostima bilo, radnici Instituta uložili su u razdoblju god. 1967—1971. velike napore u unapređenju Instituta i u tome su postigli uspjehe koji znače razvojnu prekretnicu. Zbog toga se može reći da Institut pridonosi unapređenju rada na novijoj povijesti, a time i rješavanju idejnih problema. Određene rezultate predstavlja izdavanje 'Časopisa za suvremenu povijest', okupljanje historičara novije povijesti — i hrvatskih i drugih jugoslavenskih — oko časopisa; izdavanje knjiga, dijelom i popularnije pisanih, o temama iz novije povijesti, posebno povijesti revolucionarnih gibanja, radničkog pokreta i NOB-a; suradnja, na području spomenute tematike, u drugim publikacijama u Hrvatskoj i u drugim republikama, bilo u časopisima bilo u knjigama; brojno sudjelovanje referatima i diskusijama na nizu skupova o temama iz novije povijesti; povezivanje radničkog i revolucionarnog pokreta i socijalističke revolucije s drugim komponentama novije povijesti, proširivanjem istraživačkog pristupa ili neposrednim proučavanjem drugih komponenata; sudjelovanje u popularizaciji povijesti (novinstvo, radio, televizija); pripremanje niza ovčih radova koji bi, ako se riješe problemi financiranja, bili, uzevši ih zajedno, značajan prinos povijesti radničkog i revolucionarnog pokreta i socijalističke revolucije; sređivanje bogate građe o toj tematici čije bi objavljivanje također bilo važan prinos spomenutim temama novije povijesti.

Ali djelovanje Instituta nailazilo je na različite poteškoće. Ne može se reći da je Institut bio izložen neposrednim pritiscima nacionalističkih snaga,

⁶⁰ Bili su to ovi prilozi: Zorica Stipetić, »Problemi istraživanja inteligencije u Hrvatskoj između dva rata«, napisan u povodu knjige Mladena Ivekovića »Hrvatska lijeva inteligencija 1918—1945« (Zagreb 1970). U kritici se ukazuje na neke nedostatke te knjige bogate podacima, ali lišene onoga dragocjenog i neponovljivog svjedočanstva sudionika; Zlatko Čepo, »O jednom pristupu periodizaciji i nekim ocjenama« (uz knjigu Stanka Lasića »Sukob na književnoj ljevici 1928—1952«, Zagreb 1970), o kojoj se tada mnogo pisalo iz različitih aspekata od apsolutne glorifikacije do totalne negacije. Napis je kritički intoniran prema autorovoj osnovnoj tezi o nemogućnosti sinteze umjetnosti i revolucije; Stanislava Koprivica-Oštrić, »O jednom prikazu ujedinjenja radničkog pokreta u jugoslavenskim zemljama«, gdje se polemizira sa shvaćanjima Nede Engelsfeld, objavljenim u tri nastavka u listu »Hrvatsko sveučilište«. Glavni predmet kritike bila je teza da je ujedinjenje radničkog pokreta izvršila srbijanska socijaldemokratska stranka kao stranka »državotvorne nacije«. Budući da je Neda Engelsfeld odgovorila, polemika je nastavljena u broju 3 iz 1972. godine; Ivan Jelić, »Prvi udžbenik povijesti za IV razred gimnazije u SR Hrvatskoj«, u kome se kritizira udžbenik Ivana Perića (izdanje »Školska knjiga«, Zagreb 1971). U osvrtu se iznosi da je udžbenik raden na brzinu i da sadrži niz proizvoljnih zaključaka. U prikazu se posebno ističe pretjerana glorifikacija Stjepana Radića kao »najvećeg i najznačajnijeg političara u novijoj povijesti Hrvatske«, te obrana kapitulantske politike Vlatka Mačeka. Autor ističe da je u udžbeniku trebalo veću pažnju posvetiti ustaškom teroru posebno nad srpskim stanovništvom.

mada im je bio nepoćudan, ali je zato imao poteškoća zbog nerazumijevanja za svoj osnovni rad.

Teškoće koje su iz svega toga proizlazile bile su uvećane i time što Institut nije imao dovoljnu potporu svojih osnivača (Izvršnog komiteta CK SKH i Glavnog odbora Republičke konferencije SSRNH). Ni odnos Savjeta za naučni rad SRH prema Institutu nije bio uvijek najpovoljniji, posebno u pogledu razumijevanja za financijske poteškoće Instituta i za njegovu izdavačku djelatnost. U novije se vrijeme taj odnos poboljšao.⁶¹

3. Znanstveno-stručna orijentacija

U 1972. godini, a još više u 1973, poboljšala se financijska situacija Instituta i potpuno je zaustavljeno opadanje broja zaposlenih. Povećani su i osobni dohoci, a potkraj 1972. godine isplaćen je i još jedan jednomjesečni osobni dohodak svim radnicima, prvi nakon više godina. Postupno se poboljšavala i kadrovska struktura. Još 1971. godine primljen je novi znanstveni suradnik,⁶² 1972. još jedan (dr Zlata Knezović), a jedan je suradnik završio postdiplomski studij i stekao zvanje magistra, ali je ubrzo nakon toga prešao na Filozofski fakultet.⁶³ Iste, 1972, primljen je i prvi pripravnik. Započelo se i s rješavanjem rukovođenja Institutom. U jesen 1972. godine za direktora je izabran dotadašnji vršilac dužnosti direktora Zlatko Čepo, a za rukovodioca Arhiva Ljiljana Modrić, umjesto Marijana Rastića koji je otišao iz Instituta. Izabrano je novo Znanstveno vijeće, u kojem su bila tri vanjska i šest unutarnjih članova.⁶⁴ Za predsjednika Znanstvenog vijeća po prvi put je izabran stalni suradnik dr Ivan Jelić, koji je na početku 1973. izabran za rukovodioca Znanstvenog odjela.

U 1973. godini zabilježeni su još veći rezultati u poboljšanju kadrovske strukture, jer su tri suradnika obranila doktorske disertacije.⁶⁵ Napokon je struktura zaposlenih u Znanstvenom odjelu postala nalik na strukturu razvijenije znanstvene ustanove. Od 24 suradnika 7 ih je imalo doktorat nauka, a nekoliko ih je bilo pred obranom magisterija ili disertacije.

⁶¹ Navedeno prema Časopisu za suvremenu povijest, Zagreb 1/1972, str. 234–235.

⁶² *Dr Vera Ciliga* (1918) bavila se historijom građanskih stranaka u drugoj polovici XIX stoljeća, o čemu je objavila niz rasprava. Doktorirala je 1964. s tezom »Slom politike Narodne stranke u reviziji nagodbe 1871«. Radila je u Institutu od 1971. do 1979, kad je otišla u mirovinu. Objavila je nekoliko rasprava.

⁶³ *Mr Marijan Matička* (1942) radio je u Institutu od 1970. do kraja 1973. godine. Magistrirao je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu s tezom »Odras privredne krize 1929–1935. na položaj seljaštva u Hrvatskoj« potkraj 1972. godine. Nastavio je suradnju s Institutom, objavivši veći broj priloga u Časopisu za suvremenu povijest.

⁶⁴ Izvještaj o radu u 1972. godini, str. 3 i 6.

⁶⁵ Bile su to ove disertacije:

1. *Bosiljka Janjatović*, »Hrvatski radnički savez 1935–1941«, obranjena na Filozofskom fakultetu u Zagrebu u siječnju 1973. pred komisijom u sastavu dr Ljubo Boban, dr Rene Lovrenčić i dr Mirjana Gross.

2. *Elza Tomac*, »Uloga socijaldemokratske stranke u političkom životu Hrvatske u godinama pred I svjetski rat«, obranjena 25. svibnja 1973. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu pred komisijom u sastavu dr Mirjana Gross, dr Jaroslav Šidak i dr Igor Karaman.

3. *Vojo Rajčević*, »Revolucionarni omladinski pokret u Hrvatskoj 1919–1928«, obranjena na Fakultetu političkih nauka u Zagrebu 5. srpnja 1973. pred komisijom u sastavu dr Hrvoje Matković, dr Dragovan Šepić i dr Ljubo Boban.

U ovom razdoblju Institut je mnogo odlučnije prešao na znanstvenu orijentaciju. Izrađen je dugoročni program monografskog istraživanja ekonomskog razvoja i građanskih stranaka Hrvatske, te Vojne krajine u drugoj polovici XIX stoljeća, zatim razvoja radničkog pokreta i kulturno-prosvjetne djelatnosti socijaldemokracije do prvoga svjetskog rata, razvoja KPJ, SKOJ-a i sindikata, te nekih industrijskih grana, položaja i strukture radnika i uloge inteligencije između dva rata; uloge KPJ u podizanju ustanka i rukovođenju NOB-om, revolucionarnog omladinskog pokreta, Zagreba u NOB-u, strukture sudionika NOB-a, razvoja ustaškog pokreta, a jedina tema iz međunarodnog radničkog pokreta bila je: »Pokušaji stvaranja decentralističkog društveno-ekonomskog sistema u Sovjetskoj Rusiji 1917–1921«.

U 1972. godini započele su rasprave o izradi trotomne sinteze »Povijest radničkog pokreta, Komunističke partije i socijalističke revolucije u Hrvatskoj«. Potkraj godine održano je savjetovanje na kojem su podnesene teze »O općim pitanjima sinteze i njezinom sadržaju«, koje su izradili dr Ivan Jelić, dr Bosiljka Janjatović, Vlado Oštrić i Stanislava Koprivica-Oštrić. Na osnovi teza održana je opširna dvodnevna diskusija u kojoj je uzelo riječ tridesetak sudionika, uglavnom iz naše republike, te nekoliko iz Srbije, Bosne i Hercegovine i Vojvodine. Teze, nacrt projekta i izbor iz diskusije objavljeni su.⁶⁶

Planirana sinteza bila je vrlo složen i težak zadatak na kojem se trebalo mnogo više angažirati. Izradu sinteze financijski je podržalo Izdavačko poduzeće »Školska knjiga« iz Zagreba. Već je 1973. godina pokazala da će njezina realizacija biti vrlo teška i složena, jer su neki suradnici bili angažirani radom na svojim redovitim zadacima, a drugi nizom izvanrednih zadataka. Tako je samo 1973. na sedam znanstvenih skupova u zemlji 11 suradnika podnijelo 16 referata.

4. Rad Arhiva

Iako se broj zaposlenih u Arhivu u ovom razdoblju smanjio na polovicu, obavljani su svi poslovi utvrđeni planom rada, a neki i premašeni. Izvještaji o radu redovito su dostavljani financijeru Fondu za unapređenje kulturne djelatnosti SR Hrvatske, Republičkom sekretarijatu za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu i Arhivskom savjetu Hrvatske. U ovom razdoblju izvještaji o radu Arhiva razmatrani su i u samoupravnim organima Instituta.

Iz podnesenih izvještaja vidi se da su se svake godine redovito posjećivale registrature društveno-političkih organizacija republičkog značaja radi izlučivanja nevrijedne građe i preuzimanja dijela građe.⁶⁷ Istodobno se radi-

⁶⁶ Rasprava o problemima izrade sinteze povijesti radničkog pokreta u Hrvatskoj održana je 21–22. prosinca 1972. godine i gotovo u cijelosti publicirana u ČSP 3/1973, str. 113–160.

⁶⁷ Bile su to ove registrature: CK SKH, Republička konferencija SSRNH, Konferencija Saveza Socijalističke omladine Hrvatske, Republički odbor SUBNOR-a, Vijeće Saveza sindikata Hrvatske, i sindikata radnika društvenih djelatnosti, građevinskih radnika, radnika u industriji i rudarstvu, radnika u poljoprivredi, prehrambenoj i duhanskoj industriji, radnika prometa i veza i radnika uslužnih djelatnosti.

lo na daljnjem sređivanju postojećih fondova, raspodjeli prema problematici ili svrstavanju po regijama, kao npr. partijska građa po ranijim okruzima; zatim na izradi regesta i drugih pomagala za efikasnije korištenje arhivskom i memoarskom građom, te na popunjavanju fondova mikroteke i fototeke. Poseban suradnik radio je na obradi ostavštine Augusta Cesarca koja obuhvaća njegove političke, putopisne, psihološke, polemičke i druge članke i spise. Uglavnom je sređena njegova poezija i prijevodi stranih autora, te rukopisi važnijih proznih radova.⁶⁸

Što se tiče priprema za štampu, najviše se radilo na dokumentima ZAVNOH-a. U ovom razdoblju izdana je druga knjiga, a pripremljene su za štampu treća i četvrta. Također se radilo na pripremi za štampu »Dokumenata CK KPH 1941–1943«, te kritičkog izdanja organa CK KPH, lista »Naprijed«.

U arhivskoj čitaonici odvijao se redoviti rad sa strankama. Ljudi koji su se koristili arhivskim materijalom većinom su bili iz naše republike, ali je bilo i iz drugih, pa i stranaca. Redovito su se godišnje primale molbe za utvrđivanje radnog staža i izdavale potvrde. Suradnici Arhiva sudjelovali su na redovnim godišnjim sastancima Društva arhivista i pri dodjeli različitih priloga. Pojedini su bili aktivni i u ČSP, te u drugim aktivnostima Instituta.

5. Izdavačka djelatnost

U izdavačkoj djelatnosti prevladavala je orijentacija na štampanje radova stalnih suradnika, koji su nastali na osnovi plana rada ili kao izvanredni zadaci. Radikalno je revidiran program vanjske suradnje koji je sadržavao pedesetak knjiga i raskinuti su mnogi ugovori. Od predviđenih radova u izdanju Instituta izišla su samo četiri naslova,⁶⁹ neki su objavljeni u izdanju drugih izdavačkih kuća, a većina ih se nije nikada pojavila.

Prva je izišla u Znanstveno-popularnoj biblioteci brošura »Pola vijeka oktobarske revolucije« (Zagreb 1967), u kojoj je objavljeno nekoliko priloga suradnika Instituta o uzrocima, tokovima, značenju i odjecima Oktobra.⁷⁰ Brošura sadrži kraću kronologiju, nekoliko dokumenata o proslava-ma godišnjica oktobarske revolucije u nas između dva rata, te popis Jugoslavena sudionika oktobarske revolucije i građanskog rata. Brošura je štampana u 7000 primjeraka i uglavnom rasprodana.

U istoj biblioteci izišla je prigodna brošura Bernarda Stullija »Revolucionarni pokreti mornara 1918« (Zagreb 1968) u povodu 50-godišnjice najznačajnijih odjeka oktobarske revolucije u nas — pobuna mornara u au-

⁶⁸ Analitički su obrađeni romani »Careva kraljevina« i »Bjegunci«, drama »Sin domovine«, pripovijetke »Majka božja bistrička«, »Krcma 'Široko grlo'«, »Priča nekadašnjeg zvona«, »Legenda o zvonu na groblju« i dr.

⁶⁹ To su bile knjige Josipa Cazija o Nezavisnim sindikatima, Svetozara Tintora o XIII primorsko-goranskoj diviziji, Vinka Švoba i Mahmuta Konjhodžića o Drugom odredu Primoraca, Gorana i Istrana i buduća doktorska disertacija Gordane Vlačić o VIII mjesnoj konferenciji zagrebačkih komunista.

⁷⁰ Priloge su izradili Stanislava Koprivica-Oštrić, Zlatko Čepo, Leopold Kobsa, Milutin Grozdanić, Marijan Rastić i vanjski suradnik dr Ivan Babić.

stro-ugarskim lukama duž jadranske obale, među kojima je bila najznačajnija ona u Boki Kotorskoj. Inicijativu za izdavanje brošure dao je Vojnopomorski muzej u Splitu.

Prema prvobitnoj zamisli trebalo je nastaviti s izdavanjem »Putova revolucije« pretvarajući ih postupno u časopis koji će češće i redovitije izlaziti, ali se od te zamisli ubrzo odustalo. Objavljen je samo jedan broj — 9 — s novom redakcijom,⁷¹ koji je zapravo bila pripremila stara redakcija. Samo je izostavljeno nekoliko priloga i dodane su vijesti o promjenama u Institutu. U broju su uglavnom objavljeni radovi stalnih suradnika Instituta.

Dva zbornika »Revolucionarni radnički pokret u Zagrebu između dva svjetska rata« (Zagreb 1968) i »Zagreb u NOB-i i socijalističkoj revoluciji« (Zagreb 1971), u kojima su štampani materijali sa dva istoimena znanstvena skupa, prilog su novoj orijentaciji, većem angažmanu i nastojanju da se osiguraju dodatna sredstva. U prvoj knjizi od 12 referata samo 3 nisu napisali suradnici Instituta,⁷² a u drugoj 4 od 15 referata.⁷³ U prvoj je knjizi objavljena kraća diskusija, dijelom neredigirana, a u drugoj nije. Za skup je prikupljena opsežna memoarska građa, koja je manjim dijelom publicirana u drugoj knjizi. Izbor sjećanja iz svog Arhiva Institut je prepuštio Gradskom odboru SUBNOR-a, koji ih je objavio zajedno s izdavačkim poduzećem »Spektar« 1972. godine.

Oba zbornika o Zagrebu rezultat su napora da se u osnovnim crtama dađe pregled povijesti revolucionarnog radničkog pokreta u Zagrebu od osnivanja KPJ do oslobođenja grada i da se barem djelomično osvjetli uloga Zagreba u razvitku radničkog pokreta, KPJ, NOB i socijalističke revolucije.

Naredna knjiga trebala je da to isto učini na širem, republičkom planu. Bio je to prvi kolektivni rad veće grupe suradnika Instituta: »Komunistički pokret i socijalistička revolucija u Hrvatskoj« (Zagreb 1969), objavljen u povodu 50-godišnjice osnivanja SRPJ, iz koje se razvila KPJ, a nastao je na inicijativu Odbora za proslavu te značajne godišnjice. Pregled je bio namijenjen širem krugu čitalaca, te je rađen bez znanstvene aparature, a osnovni cilj bio mu je da kronološki i faktografski izloži razvoj i uspon komunističkog pokreta, oslobodilačkog rata i socijalističke revolucije u Hrvatskoj. Knjiga ima dva osnovna dijela: prvi je »Socijalistički pokret u

⁷¹ Za glavnog i odgovornog urednika izabran je dr Dušan Bilandžić, za urednika Zlatko Čepo, a za članove Uredničkog odbora Fikreta Butić, dr Miroslava Despot, Ivan Jelić, Vera Lukatela, Vlado Oštrić i Ivan Ramljak. Od desetak priloga suradnika Instituta spominjemo opširniju raspravu Elze Tomac »Socijaldemokratska stranka Hrvatske i Slavonije u aneksnom razdoblju«, rad Zlatka Čepe »O nekim problemima suvremene sovjetske nauke o društvu« i Stanislave Koprivice-Oštrić »O listu 'Komunist' i majskom spisu 'Oslobođenje'«.

⁷² Referate su napisali Ivan Jelić, Vojo Rajčević, Mira Kolar-Dimitrijević, Leopold Kobsa, Zdenka Simončić, Stanislava Koprivica-Oštrić, Zorica Stipetić, Ljubica Petrović i Bosiljka Janjatović. Od preostala tri samo se jedan odnosi na Zagreb — rad Gordane Vlajić, »VIII konferencija zagrebačkih komunista i neki aspekti organizacionog pitanja KPJ 1928. godine«. Preostala dva obrađuju istu problematiku na teritoriju Srbije (Nadežda Jovanović) i Vojvodine (Milenko Palić).

⁷³ Referenti Ivan Jelić, Narcisa Lengel-Krizman (dva referata), Nikola Radačić, Juraj Barbarić, Slobodan Žarić, Mijo Potočki, Fikreta Butić-Jelić i Leopold Kobsa. Ostala četiri referenta bili su: Zdravko Cvetković, Muharem Kreso, Mišo Leković i Mladen Colić (svi iz Beograda, prva trojica iz Vojnoistorijskog instituta). Druga knjiga izišla je u novoj likovnoj opremi i razlikuje se od prve.

Hrvatskoj do prvog svjetskog rata«, koji su napisali Vlado Oštrić (razdoblje do 1902) i Elza Tomac (od 1903. do početka prvoga svjetskog rata), drugi je »Komunistička partija Jugoslavije u Hrvatskoj između dva rata«, kojemu su autori Vjekoslav Bratulić, Zlatko Čepo, Mira Dimitrijević, Bosiljka Janjatović, Ivan Jelić, Leopold Kobsa, Stanislava Koprivica-Oštrić, Ljubica Petrović, Vojo Rajčević, Zorica Stipetić, Zdenka Šimončić i Gordana Vljajčić, i treći »Hrvatska u oslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji 1941–1945«, koji su napisali Branimir Banović, Juraj Barbarić, Mira Dimitrijević, Fikreta Jelić-Butić i Nikola Radačić. Od suradnika navedenih abecednim redom samo dva nisu bila stalno zaposlena u Institutu.⁷⁴ Prvi dio recenzirala je prof. dr Mirjana Gross, a drugi i treći uredili su Ivan Jelić i Leopold Kobsa, koji su obavili i redaktorski posao. Bez obzira na neke slabosti, koje su prvenstveno rezultat nedovoljne istraženosti problematike, ta je knjiga do danas ostala jedina u Hrvatskoj, i nijedna druga republika nema sličan pregled.

Kao drugi dio tog pregleda objavljena je studija dra Dušana Bilandžića »Borba za samoupravni socijalizam u Jugoslaviji 1945–1969« (Zagreb 1969), u kojoj su prikazane osnovne etape našeg društveno-političkog razvoja u pet osnovnih poglavlja s graničnim godinama 1945, 1958, 1965. i 1969. Bila je to prva knjiga jednog autora objavljena kod nas, u kojoj je u cjelini obrađen poslijeratni razvoj.

Obje su knjige tehnički ukusno opremljene i ilustrirane faksimilima dokumenata, recentne štampe i nizom fotografija, posebno druga knjiga. Prodavale su se kao komplet. Istodobno s izdavanjem tih knjiga promijenjena je i vanjska oprema⁷⁵ svih institutskih izdanja i donesena odluka da se pokrene novi časopis. Promjena je bila tako radikalna, da je prvi svezak zbornika o Zagrebu izišao u jednoj, a drugi u drugoj opremi.

Tri daljnje knjige nastale su kao rezultat rada na realizaciji redovitog programa. Sve tri objavljene su u novoj, ukusnoj i pomalo luksuznoj opremi.

Prva je rad dr Miroslave Despot »Industrija građanske Hrvatske 1860–1873« (Zagreb 1970). Napisana je na osnovi tadašnje štampe, a popunjava dotadašnje praznine u literaturi o historijskom razvoju građanske Hrvatske od 1860. do 1873. To je razdoblje odlučno za daljnju industrijalizaciju, za cjelokupnu privredu i s njom povezane djelatnosti: promet, kreditne zavode, trgovačke komore i obrtnička društva, privrednu publicistiku, prvu gospodarsku izložbu u Zagrebu i sudjelovanje naših privrednika na međunarodnim izložbama u Parizu i Beču itd. U njoj je uz to obrađen i razvitak tadašnjih industrijskih grana s posebnim osvrtom na razvoj pojedinih tvornica i poduzeća. Knjiga sadrži i opsežne izvode iz historijske građe koja se odnosi na pojedinu industrijsku granu ili poduzeće, a ilustrirana je fotografijama na 40 stranica.

⁷⁴ Od navedenih autora samo dva nisu bila stalno zaposlena u Institutu: dr Vjekoslav Bratulić, direktor Sjevernojadranskog instituta JAZU na Rijeci, koji je napisao dio o radničkom pokretu u Istri pod talijanskom vlašću, i Gordana Vljajčić, tada asistent na Fakultetu političkih nauka u Zagrebu, koja je izradila dijelove historije Partije potkraj dvadesetih godina.

⁷⁵ Prijašnju likovnu opremu kreirao je Edo Murtić, a novu Marijan Jevšovar. U toj novoj opremi i danas izlaze izdanja Instituta.

Druga je disertacija dra Ivana Jelića »Komunistička partija Hrvatske 1937—1941« (Zagreb 1971). To opsežno djelo sadrži prikaz povijesnog razvoja Komunističke partije Hrvatske od njezina osnutka u ljeto 1937. do sloma Kraljevine Jugoslavije u travnju 1941. U knjizi su obrađene mnoge komponente društveno-političkog razvoja u Jugoslaviji od sredine tridesetih godina, te bitni problemi u razvoju komunističkog pokreta (KP i radnička klasa, politika na selu, uloga lijeve inteligencije, rad na stvaranju Narodne fronte, oblici borbe protiv režima, KP i nacionalno pitanje, borba protiv rata, borba za obranu zemlje i dr.). Rad se temelji na iscrpnom istraživanju građe i literature.

Treća je rad Mire Kolar-Dimitrijević »Radni slojevi Zagreba od 1918. do 1931. godine« (Zagreb 1973). Ta je knjiga prvi pokušaj da se popuni praznina u literaturi o prošlosti Zagreba od završetka prvoga svjetskog rata do punog zamaha velike svjetske krize. Iako je knjiga ograničena na socijalnu povijest, tj. na analizu socijalne strukture i položaj radnih namjernih slojeva — u prvom redu radničke klase u užem smislu — u njoj su dotaknuti i neki problemi ekonomskog razvoja i cjelokupne društvene strukture stanovništva grada Zagreba, a osobita je pažnja posvećena radu gradske općine i njezina predstavničkog tijela. U knjizi je opisan život i položaj svih vrsta radnika u glavnom gradu Hrvatske na osnovi izvorne arhivske građe toga razdoblja. Knjiga je dobila nagradu grada Zagreba 1974. godine.

Bilo je i odstupanja od ove orijentacije. Neke ranije ugovorene radove trebalo je ipak objaviti s obzirom na njihovo značenje. Kao prvo, nastavljeno je izdavanje knjige Josip Cazi: »Nezavisni sindikati« (Zagreb 1967, knj. III, sv. I i II, 842 str.) i dogovoreno je da autor radi dalje na istraživanju razvoja sindikalnog pokreta u drugom deceniju stare Jugoslavije.

U trećoj knjizi obrađen je razvoj Nezavisnih sindikata od 1925. do njihove zabrane na početku 1929. godine. Uz ostalo obrađeni su kongresi sindikalnih saveza, politika KPJ prema sindikatima, rad komunista u njima, rad omladine i žena, prvomajske proslave i akcije međunarodne solidarnosti, sudjelovanje sindikata u općinskim, oblasnim i parlamentarnim izborima i kriza političkog sistema. U drugom svesku prikazana je ekonomska djelatnost sindikata, borba protiv politike posrednih poreza, ustanove za zaštitu radnika, problemi radnog vremena, nezaposlenost, stambena bijeda, kulturno-prosvjetna i sportska djelatnost radničke klase. Na kraju trećeg sveska dan je sadržaj svih dotadašnjih knjiga.

Izdavanjem ovih knjiga Josipa Cazija o Nezavisnim sindikatima zaokružen je značajan prilog upoznavanju razvoja radničkog pokreta između dva rata.

Na prijedlog predstavnika društveno-političkih organizacija, a uz financijsku pomoć općinskih skupština riječko-istarske regije, objavljene su četiri knjige (dvije iz ranijeg plana i dvije nove) o razvoju radničkog pokreta i NOP-a na ovom području.⁷⁶ To su: Svetozar Tintor, »Trinaesta primorsko-goranska udarna divizija« (Zagreb 1968), Danilo Ribarić, »Borbeni put 43. istarske divizije« (Zagreb 1969), Vinko Švob, Mahmut Konjhodžić,

⁷⁶ Centar za historiju radničkog pokreta i NOR Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara u Rijeci osnovan je u rujnu 1965. godine, ali još neko vrijeme nije imao izdavačku djelatnost (ČSP 1/1970, str. 261—263).

»Drugi odred Primoraca, Gorana i Istrana 1942« (Zagreb 1969), i Andrija Tus, »Bribir u revolucionarnom pokretu i oslobodilačkom ratu« (Zagreb 1971).

Obje monografije o divizijama izdane su u povodu njihovih 25-godišnjica, uz financijsku pomoć odborâ za proslavu, a glavnina tiraža dijeljena je preživjelim borcima i drugim sudionicima. Obje knjige sadrže prikaz razvoja narodnooslobodilačkog pokreta do osnivanja divizija, opis osnivanja i važnijih borbi sve do sudjelovanja u tršćanskoj operaciji u svibnju 1945, te popis rukovodećih kadrova i palih boraca. U monografiji o 43. diviziji dan je kraći pregled razvoja radničkog pokreta u Istri u vrijeme talijanske okupacije te nešto detaljniji prikaz razvoja narodnooslobodilačke borbe sve do osnivanja divizije u jesen 1944. U drugom dijelu detaljnije je prikazan boravak divizije u Gorskom kotaru i njezino sudjelovanje u borbama za oslobođenje Istre.

Treća knjiga, koju su napisali Vinko Švob, sudionik zbivanja, i Mahmut Konjhodžić, publicist, opisuje početke narodnooslobodilačke borbe u Hrvatskom primorju i Gorskom kotaru te u dijelu Istre, odnosno na području dviju država — Italije i »NDH«. U drugom dijelu knjige opisuje se aktivnost odreda od osnivanja oko sredine 1942. do ulaska u sastav Druge primorsko-goranske brigade. To nije samo knjiga o odredu, već i o narodu ovoga siromašnog kraja i o njegovoj borbi protiv okupatora. Poseban pečat toj borbi dala je radnička klasa: industrijski i lučki radnici, te pomorci i ribari Hrvatskog primorja i šumski i pilanski radnici Gorskog kotara, među kojima je bilo mnogo članova Partije i SKOJ-a.

Posljednja, četvrta knjiga, jedna je od rijetkih što opisuju samo jedno mjesto. Riječ je o Bribiru, smještenom na krševitim obroncima Velike Kapelle, sjeverno od Novog Vinodolskog, u kraju karakterističnom po velikoj emigraciji. U knjizi je najveća pažnja posvećena djelovanju komunista i drugih naprednih Bribiraca od 1930. do početka drugoga svjetskog rata, zatim kapitulaciji Kraljevine Jugoslavije i razvoju oružane borbe do sredine 1942. godine, do stvaranja odreda i viših vojnih formacija, koje su obrađene u prethodnim knjigama. Govori se i o aktivnosti Bribiraca u drugim dijelovima zemlje, pa i u emigraciji.

Te dvije posljednje knjige zasnivaju se na arhivskoj građi i sjećanjima.

U ovom razdoblju objavljena je prva knjiga u suradnji s Izdavačkim poduzećem »Školska knjiga« iz Zagreba. Bio je to zbornik radova »Peta zemaljska konferencija Komunističke partije Jugoslavije« (Zagreb 1972), u kojem su prilozi sa istoimenog općejugoslavenskog znanstvenog skupa održanog u povodu 30-godišnjice održavanja konferencije u Zagrebu. U zborniku je objavljeno uvodno izlaganje druga Jakova Blaževića, te dvadeset referata autora iz svih naših republika i SAP Vojvodine, osim sa Kosova, od kojih 4 suradnika Instituta.⁷⁷ U referatima su obrađeni mnogi problemi o kojima se raspravljalo na konferenciji i dan prikaz društveno-političkih prilika toga vremena. U zborniku je i kraća, ali vrlo zanimljiva, diskusija. Od građe je objavljen samo drugi svezak »Dokumenti ZAVNOH-a 1944« (Zagreb 1969) s istim redaktorom — drom Hodimirom Sirotkovićem — i

⁷⁷ Referenti su bili Ivan Jelić, Mira Kolar-Dimitrijević, Bosiljka Janjatović i Zorica Stipetić.

po istim principima kao prvi. Izdavanje ove kao i pripremu treće knjige za štampu potpomogao je financijskim sredstvima Sabor SR Hrvatske.

U Institutu je izrađena i priređena za štampu mnogografija »Željezara Sisak 1938—1968« (Sisak 1968), koju je napisao Zlatko Čepo uz pomoć stručnjaka iz Željezare. Ugovor o izradi monografije Institut je sklopio još 1965, kako bi osigurao dodatna sredstva za svoj rad. Na izradi je trebalo angažirati više suradnika, ali su ostali ubrzo odustali od toga posla. Monografija je rađena na osnovi građe, a kako je bila namijenjena prvenstveno radnicima Željezare, nešto detaljnije prikazuje razvoj crne metalurgije između dva rata, položaj radnika u to vrijeme i industrijalizaciju naše zemlje nakon rata, kad je nova Željezara bila jedan od značajnijih objekata prvog i drugog petogodišnjeg plana.

U 1969. godini prevladalo je mišljenje da treba obustaviti izdavanje »Putova revolucije« i pokrenuti novi časopis, drukčiji po svojoj strukturi, opremi i načinu izlaženja, koji će obuhvatiti širu problematiku od predmeta djelatnosti Instituta i biti otvoreniji. Jedan od razloga pokretanja časopisa bila je činjenica da u Hrvatskoj zapravo nije ni bilo redovitog časopisa za povijesne znanosti. Kako *Časopis za svremenu povijest* izlazi kontinuirano sve do danas, o njemu će biti riječi u poglavlju o narednom razdoblju.

III. RAZDOBLJE 1974—1981.

1. Konstituiranje na principima novog Ustava

Potkraj 1973. godine, još prije donošenja novog Ustava, provedena je reorganizacija Instituta na osnovi ustavnih amandmana i nacрта Ustava. Svi radnici referendumom su se izjasnili za osnivanje dviju osnovnih organizacija udruženog rada: OOUR-a za znanstvena istraživanja (skraćeno OOUR ZZI) i OOUR-a Arhiv, te jedne radne zajednice — Zajedničke službe. Referendumom je ujedno izglasano njihovo ujedinjavanje u *Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske s punom solidarnošću OOUR-a*.

Razloga za reorganizaciju bilo je više. Najvažniji je bio taj što se dotadašnje dvije osnovne jedinice bave različitim djelatnostima: Znanstveni odjel pretežno znanstvenom (osim biblioteke), a Arhiv stručnom djelatnošću; i što su im osnovni izvori financiranja različiti. Redoviti rad Znanstvenog odjela financirao je Republički fond za znanstveni rad, a rad Arhiva Republički fond za unapređenje kulturne djelatnosti.

U toku 1974. izrađeni su svi potrebni normativni akti kao što su samoupravni sporazum o udruživanju u Institut, Statut radne organizacije, statut OOUR-a i zajedničkih službi, kao i mnogi pravilnici, i provedena je registracija kod Privrednog suda u Zagrebu. Međusobni odnosi OOUR-a regulirani su samoupravnim sporazumom o udruživanju. Svi materijalni troškovi i osobni dohoci radne zajednice financirali su se prema ključu OOUR ZZI 70%, a OOUR Arhiv 30%. Kasnije je taj omjer promijenjen: 75 naprama 25, u skladu s brojem zaposlenih u OOUR-ima. OOUR ZZI preuzeo je na sebe cjelokupnu izdavačku djelatnost, sve troškove za štampanje i autorske honorare i sve prihode od dotacija i prodaje knjiga.

Među OOUR-ima je u proteklih 8 godina postojala puna solidarnost, te su u nekoliko navrata manja sredstva prenošena sa žiro-računa jednog OOUR-a na drugi. Povoljnim odnosima pridonijela je i bolja financijska situacija u kojoj se našao Institut u cjelini potkraj ovog razdoblja.

2. Rad OOUR-a za znanstvena istraživanja

OOUR za znanstvena istraživanja radio je prema godišnjim i petogodišnjim planovima na tri osnovna zadatka:

1. monografska istraživanja pojedinih tema;
 2. rad na sintezi: »Povijest radničkog pokreta, Komunističke partije i socijalističke revolucije u Hrvatskoj«;
 3. rad na sintezi: »Historija radničkog pokreta u jugoistočnoj Evropi«.⁷⁸
- U 1976. godini izrađen je projekt »Povijest radničkog i komunističkog pokreta, narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije u Hrvatskoj«, u koji su uključeni i suradnici iz regionalnih institucija: Historijskog instituta Slavonije i Baranje u Slavanskom Brodu, Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije u Splitu i Centra za historiju radničkog pokreta i NOR-a Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara u Rijeci. Ukupno su na projektu bila angažirana 32 suradnika od kojih 10 doktora nauka i 8 znanstvenih asistenata.⁷⁹

Na početku 1977. započelo se ponovo s istraživanjem poslijeratnog razvoja Hrvatske. U novoosnovanu sekciju primljen je jedan znanstveni suradnik⁸⁰ i jedan pripravnik, s tim da se nova sekcija postupno popuni s nekoliko pripravnika i znanstvenih radnika koji će, kad završe svoje ranije teme, prijeći na ovo razdoblje. To je dosad dijelom izvršeno, tako da sada na tim istraživanjima rade dva znanstvena suradnika i četiri asistenta.

Nesumnjivo je najvažniji prvi zadatak, u sklopu kojega je bilo dvadesetak osnovnih tema. Od njih su neke promijenjene bilo da su dovršene ili jer je suradnik napustio Institut. U jednoj analizi znanstvenoistraživačkog rada iz 1979. iznose se ove teme:

Problemi socijalne povijesti radničkog pokreta u Hrvatskoj do 1914; Protusocijalističke struje u hrvatskom radničkom pokretu 1895–1914; Obrazovno-prosvjetna djelatnost u radničkom pokretu hrvatskih zemalja do prvog svjetskog rata; Političke stranke u banskoj Hrvatskoj 1860–1880; Srpske političke stranke u Hrvatskoj do 1914. godine; Organizaciono pitanje KPJ u funkciji teorije revolucije; Sindikalni pokret u Hrvatskoj 1918–1941; Revolucionarni omladinski pokret u Hrvatskoj 1929–1937; Ženski pokreti u Hrvatskoj 1918–1941; Uloga marksističke inteligencije u društveno-političkom životu Hrvatske 1918–1941; Karakteristike raz-

⁷⁸ Izvještaj o radu za 1974. god., str. 1.

⁷⁹ Izvještaj o radu za razdoblje od 1. I 1976. do 30. IX 1977, str. 2 i 25.

⁸⁰ *Dr Zdravko Tomac* (1937), diplomirao na Pravnom fakultetu u Zagrebu, ranije radio u društveno-političkim organizacijama. Doktorirao je na Fakultetu političkih nauka u Zagrebu 26. listopada 1976. s tezom »Mjesna zajednica novi tip lokalne samouprave«. Tekst disertacije objavljen je pod naslovom »Mjesna zajednica u teoriji i praksi« (Zagreb 1977). Otišao je iz Instituta potkraj 1979, ali i dalje surađuje sa Sekcijom za socijalističku izgradnju. Objavio je knjigu »Socijalističko samoupravljanje« (Zagreb 1981).

voja industrije u Hrvatskoj 1918—1941; KP Hrvatske u NOR-u i socijalističkoj revoluciji 1941—1945; Revolucionarni omladinski pokret u Hrvatskoj 1941—1945; Jedinствена narodnooslobodilačka fronta Hrvatske 1941—1945; Struktura sudionika NOR-a i socijalističke revolucije u Hrvatskoj 1941—1945; Narodna vlast u Hrvatskoj 1941—1945; Zagreb u NOR-u i socijalističkoj revoluciji 1941—1945; Teror okupatora i kvislinga u Hrvatskoj 1941—1945; Funkcija kulture i kulturno-umjetničkog stvaralaštva u NOB-u u Hrvatskoj; Radništvo Hrvatske u uvjetima ratne privrede (1939—1945); Hrvatska seljačka stranka 1941—1945; Uvjeti nastanka samoupravnog socijalističkog društvenog sistema u Jugoslaviji 1945—1953; Razvoj komunalnog sistema u SR Hrvatskoj 1945—1975; Transformacija seljaštva u radničku klasu na području Zagreba 1945—1975; Razvoj skupštinskog sistema u SR Hrvatskoj 1945—1975. Na početku 1980. započela se istraživati uloga katoličke crkve u političkom životu Hrvatske između dva rata.

U ovom razdoblju u OOUR-u ZZI prevladala je orijentacija na monografska istraživanja dijelom i zbog stjecanja znanstvenih zvanja. Na taj kurs bitno je utjecao *Zakon o organizaciji znanstvenog rada* donesen 4. prosinca 1974. Članom 11. toga Zakona predviđeno je da znanstvena organizacija mora imati u stalnom radnom odnosu najmanje 15 znanstvenih radnika s područja svoje znanstvene djelatnosti, od kojih najmanje 5 u zvanju znanstvenog suradnika, odnosno višeg znanstvenog suradnika.⁸¹

U razdoblju 1974—1981. godine 7 stalnih suradnika steklo je zvanje doktora nauka⁸² a 2 zvanje magistra,⁸³ dok su svi novoprimitljeni suradnici

⁸¹ »Zakon o organizaciji znanstvenog rada«, »Narodne novine«, Zagreb 1974, str. 13.

⁸² 1. *Fikreta Jelčić-Butić*, »Politika ustaškog pokreta 1941—1945«, Filozofski fakultet u Beogradu, 11. veljače 1975. Komisija dr Jovan Marjanović, dr Bogdan Krizman, dr Janko Pleterški, dr Đorđe Knežević i dr Branko Petranović.

2. *Mira Kolar-Dimitrijević*, »Položaj i struktura radništva sjeverne Hrvatske (Savske banovine) od 1929. do 1939. godine«, Filozofski fakultet u Zagrebu, 1976. Komisija dr Igor Karaman, dr Ljubo Boban i dr Rene Lovrenčić.

3. *Mirko Valentić*, »Vojna krajina i pitanje njenog ujedinjenja s banskom Hrvatskom 1861—1881«, Filozofski fakultet u Zagrebu, 1978. Komisija dr Mirjana Gross, dr Jaroslav Sidak i dr Igor Karaman.

4. *Narcisa Lengel-Krizman*, »Zagreb u NOB-u i socijalističkoj revoluciji«, Filozofski fakultet u Zagrebu, 1979. Komisija dr Ljubo Boban, dr Hodimir Sirotković i dr Ljubiša Doklestić.

5. *Zlatko Čepo*, »Ideje samoupravnog socijalizma u Ruskoj komunističkoj partiji (boljševika) (1917—1921)«, Fakultet političkih nauka u Zagrebu, 12. lipnja 1981. Komisija dr Branko Caratan, dr Dragovan Sepić i dr Branko Pribičević.

6. *Zorica Stipetić*, »Revolucionarni lik Augusta Cesarca«, Fakultet političkih nauka u Zagrebu, 18. lipnja 1981. Komisija dr Hrvoje Matković, dr Vanja Sutlić, dr Davor Rodin, dr Gordana Vlačić i dr Miroslav Šicl.

7. *Cvetka Knapić-Krhen* završila je 1975. postdiplomski studij na sveučilištu u Grazu, što prema austrijskim zakonima donosi stupanj doktora nauka. Kao suradnica bila je postavljena na radno mjesto znanstvenog asistenta, a bavi se istraživanjem veza i odnosa hrvatske socijaldemokracije s austrijskom i slovenskom. Od jeseni 1976. prihvatila je dužnost tajnika u Republičkoj zajednici za znanstveni rad — SIZ VII, ali se i dalje dijelom bavi znanstvenim radom, te je od 1979. godine ponovo u stalnom radnom odnosu u Institutu, iako i dalje obavlja dužnost tajnika Skupštine SIZ — VII.

⁸³ 1. *Zdenka Simončić-Bobetko*, »Tekstilna industrija i njen razvoj na području Hrvatske u vrijeme velike ekonomske krize 1929—1934«, Pravni fakultet u Zagrebu, 1978. Komisija dr Pintarić i dr H. Sirotković.

2. *Nada Kisić-Kolanović*, »Razvoj narodne vlasti u Hrvatskoj 1941—1945«, Pravni fakultet u Zagrebu, 1978. Komisija dr Hodimir Sirotković i dr Ivan Jelić.

upućeni na postdiplomski studij. Potkraj 1981. u OOUR-u ZZI bilo je 10 znanstvenih suradnika, 8 znanstvenih asistenata, 6 asistenata, jedan viši stručni suradnik — rukovodilac biblioteke — i knjižničar.

Takvo poboljšanje kvalifikacione strukture dijelom je pridonijelo poboljšanju materijalnog položaja Instituta. U posljednje vrijeme Republička samoupravna interesna zajednica — SIZ VII — financira znanstvenoistraživački program OOUR i ZZI prema znanstvenim kvalifikacijama.

U ovom razdoblju organizirana su tri veća znanstvena skupa:

Prvi, »Kultura i umjetnost u NOB-u i socijalističkoj revoluciji«, održan je u Zagrebu od 4. do 6. prosinca 1974. na poticaj Odbora za obilježavanje 30-godišnjice Prvog kongresa kulturnih radnika Hrvatske, održanog u Topuskom u lipnju 1944. Suorganizatori skupa bili su Institut za književnost i teatrologiju JAZU, Institut za hrvatsku povijest i Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, Institut za narodnu umjetnost i Muzičkoški zavod Muzičke akademije, svi iz Zagreba. Na skupu su podnesena 33 referata znanstvenih, kulturnih i prosvjetnih radnika i sudionika NOB-a o raznim aspektima kulturno-umjetničke djelatnosti koja je dotad manje obrađivana u historiografiji NOB-a. Među referentima bila su i tri suradnika Instituta.⁸⁴

Dosad po broju referenata najveći svoj znanstveni skup Institut je organizirao na inicijativu Zajednice općina memorijalnog područja Kalnik. Skup »Sjeverozapadna Hrvatska u NOB-u i socijalističkoj revoluciji« održan je od 15. do 17. svibnja 1975. godine u Varaždinu u čast 30-godišnjice oslobođenja zemlje. Skup je pozdravio pokrovitelj drug Jakov Blažević, predsjednik Predsjedništva SR Hrvatske, a prisustvovao mu je i dr Vladimir Bakarić, tada potpredsjednik Predsjedništva SFRJ, te mnogi drugi istaknuti društveno-politički i znanstveni radnici. Na skupu je za tri dana podneseno 70 referata, pretežno sudionika NOB-a, ali i većeg broja znanstvenih radnika, od kojih 6 iz Instituta.⁸⁵

Znanstveni skup u povodu 40-godišnjice osnivanja KPJ organizirali su uz Institut Centar CK SKH za idejno-teorijski rad i Fakultet političkih nauka. Skup je održan u Zagrebu od 24. do 26. studenog 1977. Uvodno izlaganje podnio je dr Dušan Dragosavac, tada sekretar CK SKH, a referirao je 21 znanstveni radnik, od kojih 6 iz Instituta.⁸⁶ U vrlo zanimljivoj diskusiji uzelo je riječ petnaestak sudionika od kojih neki i po više puta.

Institut je bio suorganizator općejugoslavenskoga znanstvenog skupa »Tito i revolucija«, održanog u Kumrovcu 1978. u povodu 85-godišnjice rođenja Josipa Broza Tita, i skupa »Osma konferencija zagrebačkih komunista i razvoj KPJ—SKJ, kao moderne partije radničke klase«, koji je održan u

Dok je ovaj prilog rađen, magistrirala je Biljana Kašić 23. I 1982. s tezom »Marx i filozofija umjetnosti« na Fakultetu političkih nauka. Komisija dr Vanja Sutlić, dr Branka Brujić i dr Zvonko Posavec.

⁸⁴ Zorica Stipetić, Zlata Kuežović i Marija Sentić-Zaknić.

⁸⁵ Mira Kolar-Dimitrijević, Bosiljka Janjatović, Slobodan Žarić, Narcisa Lengel-Krizman (dva referata), Marija Sentić, te Ljiljana Modrić — Ana Feldman (zajednički referat).

⁸⁶ Mira Kolar-Dimitrijević, Ivan Jelić (dva referata), Vojo Rajčević, Bosiljka Janjatović i Zorica Stipetić.

Zagrebu 1978. u povodu pedesetogodišnjice te konferencije.⁸⁷ Institut je također suorganizator redovnog Pazinskog memorijala, koji se održava u rujnu svake godine, i nekih drugih znanstvenih skupova.⁸⁸

OOOR za znanstvena istraživanja prihvatio je inicijativu društveno-političkih organizacija općine Trnje za izradu monografije »Zagrebačka općina Trnje u radničkom i komunističkom pokretu i socijalističkoj revoluciji«. Ugovor o izradi monografije sklopljen je 1977. Radi realizacije tog zadatka formiran je tim od 7 suradnika (Vlado Oštrić, Mira Kolar-Dimitrijević, Zdenka Šimončić-Bobetko, Stanislava Koprivica-Oštrić, Bosiljka Janjatović, Vojo Rajčević i Slobodan Žarić), koji su prema svojim istraživačkim specijalnostima započeli rad na monografiji. Pokazao se određeni nedostatak timskog iskustva. Zahvaljujući naporima svih, a posebno urednika Mire Kolar-Dimitrijević, prvobitni je tekst znatno dotjeran. Monografija je objavljena 1981. godine u luksuznoj opremi, s brojnim likovnim prilozima, i značajan je doprinos istraživanju radničkog pokreta i NOB-a u Zagrebu. Izradu i štampanje monografije financirala je Skupština općine Trnje.

Isti tim izradio je sličnu mnogografiju za općinu Trešnjevka, također pretežno radničku općinu u Zagrebu, kojoj je na zahtjev Skupštine općine dodan prikaz poslijeratnog razvoja. Taj dio izradile su Lydia Sklevicky i Biljana Kašić. To je ujedno prvi slučaj u nas da se radi monografija o jednoj općini, koja je poslije rata, u sastavu veće gradske cjeline. Monografija je predana u štampu. Urednik je Slobodan Žarić, a izdavač »Spektar«.

U toku je rad na trećoj monografiji o zagrebačkoj općini Peščenica. Na tom zadatku angažirana su dva suradnika: Mira Kolar-Dimitrijević za prijeratni i Igor Graovac za ratni i poslijeratni period.

U ovom razdoblju prihvaćena je inicijativa društveno-političkih organizacija Bjelovara da se znanstveno obradi boravak Josipa Broza u Velikom Trojstvu 1921–1925. godine i njegovi kasniji dolasci u ovaj kraj, u sklopu razvitka komunističkog pokreta. Taj zadatak uspješno je obavila Stanislava Koprivica-Oštrić.

Sklopljen je samoupravni sporazum sa Sekretarijatom za boračka i invalidska pitanja grada Zagreba o prikupljanju i pripremi za štampu »Građe za povijest NOB u sjeverozapadnoj Hrvatskoj«. Ostvarenje toga projekta u desetak svezaka financira dvadesetak općina s ovog područja na osnovi samoupravnog sporazuma. Na realizaciji zadataka sada radi jedan stalni suradnik, mr Zdravko Dizdar, kao koordinator, i desetak vanjskih suradnika — prvenstveno arhivista. Prva je knjiga u štampi, a u toku je rad na daljnjim dvjema.

Rad na realizaciji drugog planiranog zadatka, na sintezi »Povijest radničkog pokreta, Komunističke partije i socijalističke revolucije u Hrvatskoj«, postupno je zamro. Razlozi su bili višestruki. Nesumnjivo je jedan

⁸⁷ Na prvom skupu su referatima sudjelovali Stanislava Koprivica-Oštrić, Zorica Stipečić, Zlatko Čepo i Zdravko Tomac, a na drugom I. Jelić, S. Koprivica-Oštrić, B. Janjatović i Z. Stipečić.

⁸⁸ Na memorijalu su nekoliko puta sudjelovali Bosiljka Janjatović, Vlado Oštrić te neki drugi suradnici.

od najvažnijih bila zauzetost suradnika monografskim istraživanjima i drugim zadacima.

Oko sredine ovog razdoblja na općejugoslavenskom planu javila se potreba za izradom jednotomne »Historije Saveza komunista Jugoslavije«. Taj posao preuzela je na sebe Komisija za historiju Predsjedništva CK SKJ, a u svim republikama i pokrajinama imenovani su suradnici za realizaciju projekta. U proljeće 1977. godine Predsjedništvo CK SKH imenovalo je 5 suradnika Instituta u općejugoslavenske radne timove. To su, svaki za svoje područje istraživanja: Vlado Oštrić, Bosiljka Janjatović, Zorica Stipetić, Ivan Jelić i Zlatko Čepo. Neki od njih objavili su nekoliko pripremnih radova o toj problematici, što se vidi iz Bibliografije. Rad na izradi sinteze sada je pred završetkom.

Potkraj ovog razdoblja Komisija za historiju CK SKH inicirala je rad na sintezi »Povijest Saveza komunista Hrvatske«. Radna grupa, sastavljena od 6 suradnika Instituta, u kojoj su Vlado Oštrić, Stanislava Koprivica-Oštrić, Bosiljka Janjatović, Zorica Stipetić, Ivan Jelić i Zlatko Čepo, na čelu s predsjednikom Komisije drom Dušanom Bilandžićem, izradila je projekt sinteze koji je prihvatila Komisija za historiju.⁸⁹

Budući da je izrada »Povijesti Saveza komunista Hrvatske« prioritetni zadatak na kojem će biti angažirani uglavnom suradnici Instituta, u 1979. godini izvršena je promjena u dugoročnom programu istraživanja. Raniju sintezu »Povijest radničkog pokreta, Komunističke partije i socijalističke revolucije u Hrvatskoj« zamijenio je projekt »Povijest SKH«. Novi projekt ima i svoj četvrti, posljednji dio, a za njegovu realizaciju predviđen je relativno kratak rok od dvije godine.

Na sintezi »Historija radničkog pokreta u jugoistočnoj Evropi«, nosilac koje je Balkanološki institut SANU iz Beograda, iz Instituta su angažirana dva suradnika. Rad na toj sintezi u posljednje vrijeme stagnira.

To bi ukratko bio pregled najznačajnijih radova suradnika OOUR-a. Napominjemo da su pojedinci sudjelovali na mnogim znanstvenim skupovima i objavili još niz raznih drugih priloga, što se najbolje vidi iz priložene Bibliografije.

Daljnjom reorganizacijom Instituta u sastav OOUR-a za znanstvena istraživanja uključena je Biblioteka. Ona se neprestano povećava (kupnjom, zamjenom, poklonima) pa danas raspolaže sa oko 32.000 knjiga i 1346 naslova, odnosno oko 115.000 primjeraka časopisa i listova. Mnogi su od njih ukinuti ili rariteti koji predstavljaju pravu dragocjenost u nacionalnom knjižnom fondu.

Fond knjiga sadrži literaturu objavljenu do 1945 (neki primjerci objavljeni su i potkraj prošlog stoljeća). Posebno je značajan fond knjiga tiskanih u periodu između dva svjetska rata. Biblioteka raspolaže izvanredno vrijednim naslovima objavljenim u periodu ilegalnog djelovanja KPJ. Najbogatiji bibliotečni fond ipak čine knjige i publikacije objavljene poslije 1945. godine. On sadrži domaću i stranu literaturu o historiji naroda i narodnosti Jugoslavije 20. stoljeća, posebno o povijesti radničkog i komunističkog pokreta, NOR-a i socijalističke revolucije, o povijesti sindikata, o obnovi i izgradnji zemlje, o privrednom i političkom sistemu i ra-

⁸⁹ Izvještaj o radu u razdoblju od 1. listopada 1980. do 30. rujna 1981, str. 6-7.

zvoju, o samoupravljanju, nesvrstanosti, međunarodnom položaju Jugoslavije, međunarodnom radničkom pokretu itd. Tu su i važnija izdanja o suvremenoj povijesti Balkana i Evrope, priručna enciklopedijska, bibliografska i druga informativna izdanja. Biblioteka raspolaže važnijim domaćim i najvažnijim stranim enciklopedijama i leksikonima s područja društvenih znanosti kao i drugim najneophodnijim priručnicima (bibliografijama, statističkim godišnjacima, rječnicima, atlasima, vodičima i sl.). Fond periodike, domaće i strane (1346 naslova), vrlo je bogat. Posebno mjesto u tom fondu zauzimaju radnički i partijski listovi i časopisi do 1941. godine, od kojih su neki i rariteti.

Uz to Biblioteka raspolaže i literaturom koju su izdavali protivnici socijalizma i marksizma do 1941. godine, kvislinškim, okupatorskim i fašističkim izdanjima iz perioda drugoga svjetskog rata i literaturom koju je jugoslavenska emigracija izdavala i poslije drugoga svjetskog rata.

Biblioteka je imala i vrlo bogatu zbirku izdanja iz perioda NOR-a i socijalističke revolucije 1941—1945. Taj fond preuzeo je Arhiv IHRPH.

Knjižni fond Biblioteke svrstan je prema UDK sistemu.

Od informativnih sredstava Biblioteka ima abecedni i stručni katalog knjiga i brošura, te abecedni katalog periodike.

U svojoj nabavnoj politici Biblioteka se pridržava programskih zadataka Instituta te nabavlja kupnjom ili zamjenom domaću i stranu literaturu. Velik dio nabave, posebno periodike, pokriva se zamjenom. Biblioteka zamjenjuje izdanja sa oko 200 domaćih (90) i inozemnih (110) institucija. S fondom periodike Biblioteka je ušla u CKP* bazu podataka.

U jesen 1981. dr Ivan Jelić podnio je ostavke na svoje funkcije rukovodioca OOUR-a za znanstvena istraživanja, predsjednika Znanstvenog vijeća i glavnog i odgovornog urednika Časopisa za suvremenu povijest, obrazlažući ih dužinom trajanja funkcija. Organi samoupravljanja prihvatili su ostavke i za vršioca dužnosti rukovodioca OOUR-a za znanstvena istraživanja izabrali dr Miru Kolar-Dimitrijević, a za predsjednika Znanstvenog vijeća dr Bosiljku Janjatović.

U redakciji ČSP došlo je do većih promjena, jer su ostavke podnijeli dr Mirjana Gross i dr Bogdan Krizman, također zbog dugotrajnog rada u redakciji. U novoj redakciji ostali su od ranijih članova dr Hrvoje Matković, dr Zlatko Čepo i dr Bosiljka Janjatović, a organi samoupravljanja izabrali su dra Dušana Bilandžića, profesora Fakulteta političkih nauka u Zagrebu, general-potpukovnika Fabijana Trga, načelnika Vojnoistorijskog instituta u Beogradu, te Vladu Oštrića i dr Zoricu Stipetić iz Instituta. Za urednike su izabrani Zlatko Čepo i Bosiljka Janjatović.

Prethodno su neki tekstovi dugogodišnjeg rukovodioca OOUR-a dra Ivana Jelića u »Enciklopediji hrvatske povijesti i kulture« (»Školska knjiga«, Zagreb 1980), posebno napisi »Koncentracioni logori« i »Teror okupatorsko-ustaške vladavine«, javno kritizirani.

Taj problem raspravljan je na zajedničkom sastanku obiju osnovnih organizacija SK u Institutu (OOSK OOUR-a za znanstvena istraživanja i OOSK OOUR-a Arhiv i Radne zajednice Zajedničke službe). Nakon

* Centralni katalog periodike.

duže rasprave utvrđena je politička odgovornost Ivana Jelića i izrečena posljednja opomena.

U raspravi su pokrenuta i neka druga neriješena pitanja u OOUR-a za znanstvena istraživanja:

»Trebalo nastaviti raspravu o problemima stvarne znanstvene organiziranosti radnika u OOUR-u za znanstvena istraživanja IHRPH, jer nisu razvijeni oblici kolektivnog rada, stalne suradnje, već dugo nema znanstvenih rasprava te se iskazuje tendencija privatizacije pojedinih poslova i odnosa. Nedostaje unutrašnjeg jedinstva i zajedništva, što kao posljedicu ima pretežno individualni rad i individualne rezultate, ali onemogućava zajedničku odgovornost za rad OOUR-a kao cjeline.«⁹⁰

Do kraja 1981. na tom su planu izvršeni određeni zahvati. Intenziviran je rad na usklađivanju nekih osnovnih samoupravnih dokumenata i uvedeni diskusioni sastanci u OOUR-u. Na tzv. »Diskusionim petcima« govorilo se dosad o monografiji »Trnje u radničkom pokretu«, o »Enciklopediji hrvatske povijesti i kulture« i o sudjelovanju radnika Instituta u radu na njoj, o knjizi dr Zlate Knezović »Kultura i umjetnost u NOB-i u Hrvatskoj« i o izdavačkoj djelatnosti Instituta. (O tome detaljnije u rubrici Iz Instituta.) Rad na reorganizaciji Instituta nastavlja se i u ovoj godini.

3. Rad OOUR-a Arhiv

Arhivski odjel postao je 13. XI 1973. *osnovna organizacija udruženog rada*, koju financira Republička interesna zajednica u oblasti kulture na osnovi predloženih godišnjih programa koji sadrže ove elemente: Instruktaža i stručna pomoć; Vanjska služba i kompletiranje fondova; Izdavanje potvrda; Sređivanje i obrada arhivskih fondova; Kulturno-prosvjetna djelatnost; Rad čitaonice; Mikrofilmovanje građe u cilju zaštite; Priprema za objavljivanje arhivskih dokumenata. Drugi je izvor prihoda uslužna djelatnost OOUR-a Arhiv.

Arhiv redovno preuzima registraturnu građu društveno-političkih organizacija republičkog značaja i obavlja godišnju kontrolu njihovih registratura.

U razdoblju 1974—1981. preuzeta je dokumentacija Republičke konferencije SOH do 1974. godine, Republičkog odbora SUBNOR-a do 1972, Republičke konferencije SSRNH do 1976. i Konferencije za društvenu aktivnost žena do 1973, te dokumentacija sindikalnih organizacija, i to: Vijeća Saveza sindikata do 1975; Sindikata radnika saobraćaja i veza SRH do 1970; Sindikata radnika industrije i rudarstva SRH do 1974; Sindikata radnika poljoprivrede, prehrambene i duhanske industrije SRH do 1971; Sindikata radnika društvenih djelatnosti SRH do 1971.

Sva se preuzeta arhivska građa sređuje, a za ranije preuzetu građu izrađuju se informativna pomagala (regesta, analitički inventari i sl.). Osim toga, arhivska se građa snima radi zaštite (godišnje oko 20.000—25.000 snimaka).

⁹⁰ Zaključci Akcione konferencije komunista IHRPH.

Radnici Arhiva pripremili su za objavljivanje četvrti svezak dokumenata ZAVNOH-a, a uključeni su u rad na pripremi dokumenata za ediciju »Građa za povijest NOB u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941—1945«, od koje je prvi svezak predan u štampu, a u toku je rad na daljnja dva.

Rukovodilac je OOUR-a Arhiv Ljiljana Modrić-Bichler, arhivist. U OOUR-u su još udružili rad arhivisti Ana Feldman, Nada Glogolja i Nedjeljka Kremsir, viši arhivski tehničar Biserka Bašić, arhivski tehničari Ana Šlibar i Marija Repač i arhivski manipulant Evica Dubravica — ukupno 8 stalno zaposlenih.

4. Rad Radne zajednice Zajedničke službe

Nakon radikalnog smanjenja 1967/68. broj radnika u ranijem Tajništvu, a sada Radnoj zajednici Zajedničke službe, nije se bitnije mijenjao. Smanjenje vlastite izdavačke djelatnosti utjecalo je da nakon odlaska dugogodišnjeg tehničkog urednika Milene Mihalinec u mirovinu 1979. to mjesto nije popunjavano. Također nije popunjeno ni mjesto domara nakon odlaska u mirovinu Juraja Hotka, već su na tom poslu angažirani radnici »Sigurnosti«.

Troškove čuvanja zgrade zajednički snose Republička zajednica za znanstveni rad i Institut, dok ostali korisnici zgrade u Opatičkoj 10: Redakcija lista »OKO« i časopisa »Naše teme«, te Centar za društvenu djelatnost Saveza SSO Hrvatske, participiraju u ostalim materijalnim troškovima. Potkraj 1981. godine u Radnoj zajednici bilo je 10 stalno zaposlenih radnika i jedan sa skraćenim radnim vremenom — na pola godine (ložač). Većina radnika obavljala je poslove predviđene sistematizacijom radnih mjesta i niz dodatnih poslova, kao što se vidi iz pregleda zaposlenih: Ankica Fudurić, šef računovodstva i knjigovođa, Antica Borak, referent za osobne dohotke i blagajnik, Sonja Sigetlija, referent za opće poslove, Bartul Sabalić, referent za komercijalno-tehničke poslove, Branka Jadanić, daktilograf I-a klase i rukovodilac Daktilobiroa, Jiržinka Potkonjak, daktilograf II klase, i Zlata Lechner, daktilograf III klase, Juraj Mamić, dostavljač, Nada Vuk i Marica Vuk, čistačice, i Stjepan Stilinović, ložač.

5. Izdavačka djelatnost

U ovom razdoblju izdavačka je djelatnost pretrpjela značajnije promjene. Smanjio se broj samostalnih izdanja, a sve se više nastojalo da se nađe suizdavač ili da se radovi prepuste drugim izdavačima. Zapravo, Institut je u proteklom razdoblju samostalno obavljao sve uredničke i druge poslove samo na izdavanju *Časopisa za suvremenu povijest*, te četiriju zbornika radova sa znanstvenih skupova, koje su financirali suorganizatori. Također je objavljen III svezak »Dokumenata ZAVNOH-a 1944« (Zagreb 1979), koji je sufinancirao Sabor SR Hrvatske, a posljednji, četvrti, ostao je obaveza na naredno razdoblje.

Prvi je u ovom razdoblju objavljen poveći zbornik »Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu i ustanku 1941« (Sisak 1974, 978 str.). Zbornik sadrži uglavnom radove sa istoimenog znanstvenog skupa održanog oko sredine 1971. godine, a objavljen je zahvaljujući Skupštini općine Sisak koja je gotovo u cijelosti osigurala sredstva za njegovo izdavanje. U zborniku je objavljeno 18 referata i 35 sjećanja.

Zbornik »Kultura i umjetnost u NOB-i i socijalističkoj revoluciji« (Zagreb 1975), s materijalima istoimenog znanstvenog skupa, objavljen je godinu dana nakon održavanja skupa. Štamparske troškove snosilo je izdavačko poduzeće »August Cesarec« u Zagrebu, a Institut je snosio izdavačke troškove. U zborniku su objavljena 33 priloga o kulturno-prosvjetnoj djelatnosti i razvoju pojedinih umjetničkih grana u vrijeme NOB-a u Hrvatskoj. Prikupljena građa sa Kongresa kulturnih radnika Hrvatske u Topuskom objavljena je u *Casopisu za suvremenu povijest*, 2/1976, kao suplement koji se posebno distribuirao.

Najopsežnija knjiga koju je Institut dosad izdao jest zbornik »Sjeverozapadna Hrvatska u NOB-i i socijalističkoj revoluciji« (Varaždin 1976, 1118 str.), koji sadrži priloge sa istoimenog znanstvenog skupa. Izdavanje zbornika financirala je Zajednica općina memorijalnog područja Kalnik iz Varaždina, a sve uredničke i tehničke poslove obavio je Institut. U zborniku se nalazi 70 priloga znanstvenih radnika i sudionika.

Posljednji, četvrti zbornik, »Četiri decenija Saveza komunista Hrvatske« (Zagreb 1979), objavljen je u suradnji sa »Školskom knjigom«, koja je snosila štamparske troškove. U Uredničkom odboru bili su predstavnici prije navedenih suorganizatora znanstvenog skupa. Knjiga, koja sadrži tridesetak priloga, izišla je u jednakoj opremi kao raniji zbornik »Peta zemaljska konferencija Komunističke partije Jugoslavije« (Zagreb 1972).

Iako su navedeni zbornici imali svoje uredničke odbore, velik dio poslova na njihovu uređivanje obavio je dr Ivan Jelić.

Izdavanje monografije Stanislave Koprivice-Oštrić »Tito u Bjelovaru« (Bjelovar 1978) financirao je Koordinacioni odbor za njegovanje revolucionarnih tradicija iz Bjelovara. U bogato ilustriranoj i lijepo opremljenoj knjizi dan je i kratak prikaz razvoja toga kraja, posebno radničkog i komunističkog pokreta.

U ovom razdoblju Institut je bio suizdavač samo jedne knjige svoga vanjskog suradnika — monografije dr Gordane Vlajčić »Osma konferencija zagrebačkih komunista« (Zagreb 1976) — i to sa »Školskom knjigom«. Monografija je nastala u sklopu ranijega znanstvenog istraživačkog rada Instituta, a izišla je u jednakoj opremi kao i dva prije spomenuta zbornika. U suradnji s Gradskim odborom SUBNOR-a i »Školskom knjigom« izdana je kronologija Marije Sentić i Narcise Lengel-Krizman »Revolucionarni Zagreb 1918—1945« (Zagreb 1979).

Osim sa »Školskom knjigom« suradnja u izdavačkoj djelatnosti uspostavljena je s Centrom za kulturnu djelatnost Saveza socijalističke omladine Zagreba, koji je prethodno samostalno izdao neke knjige stalnih suradnika Instituta.

Uz financijsku pomoć OOUR-a za znanstvena istraživanja objavljena je u *Biblioteci suvremene političke misli* monografija Zlate Knezović »Kul-

turno stvaralaštvo u revoluciji« (Zagreb 1981), koja je izrađena na osnovi redovitog plana rada Instituta.

Suradnja je s Centrom nastavljena. Sklopljeni su ugovori o sufinanciranju izdavanja doktorskih disertacija Bosiljke Janjatović i Zlatka Čepe. Oba su rukopisa pripremljena za štampu i izići će ove godine.

U suradnji s Odjelom za hrvatsku povijest Centra za povijesna istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, a posredstvom njega i sa »Školskom knjigom«, objavljena je doktorska disertacija Mirka Valentića »Vojna krajina i pitanje njena sjedinjenja s Hrvatskom 1849—1881« (Zagreb 1981). Knjiga je izašla u sklopu obilježavanja 100-godišnjice toga značajnog povijesnog događaja.

OUR je svojim suradnicima dopustio da sami nađu izdavače za neke svoje radove nastale u skladu s planom znanstvenoistraživačkog rada, ili neovisno o njemu. Kako se sve knjige navode u bibliografijama suradnika, a o njima se govori i u prikazima doprinosa Instituta suvremenoj historiografiji, ovdje ćemo ih samo ukratko navesti kronološkim redom:

1. Dr Ivan Jelić, »Komunisti i revolucija« (Centar za aktualni politički studij Narodnog sveučilišta grada Zagreba, Zagreb 1977). U knjizi je 11 ranije objavljenih rasprava iz povijesti komunističkog pokreta i revolucije u Hrvatskoj.
2. Dr Fikreta Jelić-Butić, »Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941—1945« (»Liber« i »Školska knjiga«, Zagreb 1977). Za štampu pripremljena doktorska disertacija.
3. Mira Kolar-Dimitrijević — Zlatko Čepo, »INA — Rafinerija nafte Sisak 1927—1977« (Sisak 1977). Prvi autor obradio je razvoj jedne od naših većih rafinerija do 1945, a drugi nakon toga. To prigodno izdanje, bogato ilustrirano i luksuzno opremljeno, doprinos je ekonomskoj historiji.
4. Ivan Jelić, »Uoči revolucije« (Centar za kulturnu djelatnost SSO Zagreba, Zagreb 1978). Knjiga sadrži pregled razvoja komunističkog pokreta u Hrvatskoj 1935—1941. s izborom važnijih dokumenata.
5. Dr Ivan Jelić, »Hrvatska u ratu i revoluciji 1941—1945« (»Školska knjiga«, Zagreb 1978). Ta je knjiga dobila nagradu »Četvrti juli« Saveznog odbora SUBNOR-a za 1979. godinu.
6. Zlatko Čepo, »Željezara Sisak 1938—1978« (Sisak 1978). To je treće, znatnije izmijenjeno i dopunjeno izdanje koje sadrži historijat jedne od najvećih radnih organizacija u Hrvatskoj.
7. Marija Sentić, »Bibliografija o narodnooslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji u Hrvatskoj 1941—1945, Posebna izdanja 1945—1975« (Republička konferencija SSRNH, SUBNOR Hrvatske i Republička samoupravna interesna zajednica u oblasti kulture SRH, Zagreb 1978).
8. Ivan Jelić, »Jugoslavenska socijalistička revolucija (1941—1945)« (»Školska knjiga«, Zagreb 1979). To je sinteza pisana bez naučne aparature s bibliografijom na kraju knjige.
9. Mira Kolar-Dimitrijević, »Socijalne prilike i klasna borba u Vinkovcima međuratnog razdoblja« (Vinkovci 1979). U knjizi je kronologija razvoja proizvodnih snaga i klasnih borbi u Vinkovcima, te četiri priloga o razvoju i položaju radnika.

10. Vojo Rajčević, »Revolucionarni omladinski pokret u Hrvatskoj 1919—1928« (Zagreb 1979).

11. Vojo Rajčević, »Revolucionarni omladinski pokret u Hrvatskoj« 1929/41« (Zagreb 1980).

12. Slobodan Žarić, »Revolucionarni omladinski pokret u Hrvatskoj 1941/1948« (Zagreb 1980).

Sve tri knjige izdao je Centar društvenih djelatnosti Saveza socijalističke omladine Hrvatske, a prodaju se kao komplet. Prva je knjiga doktorska disertacija autora, a druge dvije nastale su kao rezultat izvršavanja njihovih redovnih planskih zadataka.

13. Narcisa Lengel-Krizman, »Zagreb u NOB-u« (»Globus«, Zagreb 1980). To je nešto skraćena doktorska disertacija.

14. Zorica Stipetić, »Komunistički pokret i inteligencija« (Centar za kulturnu djelatnost SSO Zagreba, Zagreb 1980). U knjizi je 8 rasprava o ideološkom i političkom djelovanju inteligencije u Hrvatskoj u razdoblju 1918—1945.

15. Zdravko Dizdar, »Radnički pokret u Pounju 1929—1941« (Sarajevo 1980). Autor je knjigu napisao dok je radio u Muzeju AVNOJ-a Pounja u Bihacu.

16. Marija Sentić, »Bibliografija knjiga i brošura o Josipu Brozu Titu 1941—1980« (Izdavački centar Rijeka, Rijeka 1981).

17. Ivan Jelić, »Komunistička partija Hrvatske« (»Globus«, Zagreb 1981, sv. 1 i 2).

Iz ovog pregleda vidimo da je izdavačka djelatnost bila vrlo intenzivna. Objavljena su četiri zbornika, jedna monografija više autora, jedna knjiga građe, jedna kronologija i četiri knjige suradnika Instituta (ukupno 11) uz sufinanciranje Instituta i 17 knjiga u izdanju drugih izdavačkih kuća. Tome treba dodati 23 sveska *Časopisa za suvremenu povijest*, u kojima je objavljeno mnogo priloga suradnika Instituta, i pet knjiga koje se nalaze u štampi.⁹¹

I pored toga ostali su neobjavljeni doktorska disertacija Mire Kolar-Dimitrijević, magistarski radovi Zdenke Šimončić-Bobetko i Nade Kisić-Kolanović, i još neki prilozi, što ukazuje na potrebu djelomičnog obnavljanja vlastite izdavačke djelatnosti ili barem realizacije stare ideje o izdavanju zbornika radova Instituta, koji će izlaziti povremeno, kad se ukaže potreba.

6. *Časopis za suvremenu povijest*

Časopis je, kao što smo već naveli, pokrenut 1969. godine. Svoj program prvi je Urednički odbor⁹² iznio u kraćoj uvodnoj riječi: »Časopis će objav-

⁹¹ To su doktorska disertacija Zorice Stipetić, Bosiljke Janjatović i Zlatka Čepe, prvi svezak »Građe za povijest NOB u sjeverozapadnoj Hrvatskoj« i monografija »Crvena Trešnjevka«, rad prije spomenutih suradnika.

⁹² Prvi urednički odbor sačinjavali su: dr Dušan Bilandžić, dr Miroslava Despot, Ivan Jelić (glavni i odgovorni urednik), dr Mirjana Gross i dr Bogdan Krizman. Već od idućeg broja umjesto dra Dušana Bilandžića, koji je podnio ostavku radi odlaska na

ljivati priloge vremenski ograničene na razdoblja od sredine 19. st. dalje, ali s težištem na 20. stoljeću. Sadržajno, ti bi se prilozi odnosili na sva osnovna područja povijesnog razvoja, dakako, u prvom redu s temama iz hrvatske povijesti. Svoje stranice časopis će, u tom okviru, ustupati i priložima koji se odnose na problematiku izvan Hrvatske i Jugoslavije. Pored objavljivanja različitih monografskih priloga, časopis će osobito nastojati da razvija znanstvenu kritiku, kako bi se sustavno pratili rezultati istraživanja koja su važna za njegovu zadaću. U vezi s tim, urednički će odbor nastojati da osigura potrebne kritičke osvrtne na pojedine osnovne probleme iz najnovije hrvatske povijesti, da bi se tako ispunila osjetna praznina u povezivanje i ocjeni dosadašnjih dostignuća naše historiografije i stvorio solidniji temelj za budući rad. Također će se sustavno objavljivati bibliografski prilozi.⁹³

U proteklih 13 godina Časopis za suvremenu povijest uglavnom je ispunio najavljeni program. Izišlo je 37 brojeva (33 sveska, jer je bilo nekoliko dvobroja) na oko 7000 stranica. Časopis je od 1971. počeo izlaziti triput godišnje, i to uglavnom redovito, samo ponekad sa zakašnjenjem. Na početku 1979. promijenjena je naslovna stranica na kojoj se otada navode važniji prilozi. U prosjeku su objavljeni svesci imali oko 200 stranica, a bilo ih je nekoliko s više od 300. To su: br. 1/1976, u kojem je objavljena opširna Bibliografija radova o jugoslavenskom selu i poljoprivredi,⁹⁴ i 2/1976, u kojemu je kao poseban prilog objavljena *Grada Prvog kongresa kulturnih radnika Hrvatske* održanog u Topuskom od 25. do 27. lipnja 1944.

Najopsežniji je broj 1/1975 (336 str.), posvećen temi »Talijanski iredentizam i jadransko pitanje«, u kojem je objavljeno 10 priloga,⁹⁵ odabrani dokumenti o jugoslavensko-talijanskim odnosima 1915–1955. i izbor iz bibliografije. Prilozi slovenskih historičara na žalost nisu bili prevedeni na hrvatskosrpski jezik.

drugu dužnost, izabran je Hrvoje Matković. Urednički odbor koncipiran je tako da u njemu budu zastupljeni stručnjaci s triju fakulteta na kojima se predaje i izučava povijest: Filozofskog, Pravnog i Fakulteta političkih nauka. U 1971. kooptiran je u redakciju vršilac dužnosti direktora Instituta Zlatko Čepo. U 1974. izabrana je dr Bosiljka Janjatović, a potkraj 1974. istupila je dr Miroslava Despot zbog odlaska u mirovinu. Urednički odbor u sastavu Z. Čepo, dr M. Gross, dr B. Janjatović, dr I. Jelić (glavni i odgovorni urednik), dr B. Krizman, dr H. Matković uređivao je časopis do kraja 1981. godine.

⁹³ ČSP, 1–2/1969, str. 1.

⁹⁴ Bibliografiju je izradila Bosiljka Milinković, ranije stalni suradnik Instituta, tada suradnik Instituta za sociologiju sela.

⁹⁵ To su ovi prilozi: dr Dragovan Šepić, »Talijanski iredentizam na Jadranu« i »Velika Britanija i pitanje revizije jugoslavensko-talijanske granice 1941«; dr Bogdan Krizman, »Italija u politici kralja Aleksandra i kneza Pavla (1918–1941)«; dr Milica Kacin-Wohinz, »Vzpon fašizma u slovensko-hrvatska narodna organizacija v Julijski krajini«; Vojmir Kljaković, »Problemi zapadne granice Jugoslavije u narodnooslobodilačkom ratu«; Mario Mikolić, »Komunistička partija Jugoslavije i Komunistička partija Italije u odnosu na NOP u Istri«; Fabijan Trgo, »Značenje završnih operacija Jugoslavenske armije za sjedinjenje Istre i Slovenskog primorja s Jugoslavijom«; dr Janko Jeri, »Nekateri elementi diplomatske geneze vprašanja jugoslovansko-italijanske razmejtitve po drugi svetovni vojni do leta 1954«; dr Budislav Vukas, »Trččansko pitanje« u 1974. godini s gledišta međunarodnog prava, i izabrani dokumenti (1915–1955), koje je on prikupio, te Vlado Oštrić, »Bibliografske bilješke o našoj literaturi za povijest jugoslavensko-talijanskih odnosa poslije drugoga svjetskog rata«.

Drugi, iako po opsegu nešto manji broj, 1/1977 (228 str.), posvećen u cjelini temi »Jugoslavensko-austrijski odnosi i problemi položaja slovenske i hrvatske manjine u Austriji«,⁹⁶ sadrži 10 priloga, izbor iz dokumentacije i bibliografiju. Ovaj put su prilozi slovenskih znanstvenika prevedeni da bi bili pristupačniji široj javnosti.

Treći planirani broj, posvećen jugoslavensko-bugarskim odnosima, nije realiziran.⁹⁷

Pojedini brojevi bili su dijelom posvećeni značajnijim godišnjicama, kao što su 50-godišnjica KPJ — SKJ i 25-godišnjica oslobođenja zemlje (1/1970), 30-godišnjica početka oslobodilačke borbe i socijalističke revolucije naroda i narodnosti Jugoslavije (2—3/1971), 80-godišnjica rođenja Josipa Broza Tita (2/1972), 30-godišnjica osnivanja ZAVNOH-a i 80-godišnjica rođenja Augusta Cesarca, Miroslava Krležu i Ivana Krndelja (3/1973), 30-godišnjica oslobođenja zemlje i pobjede nad fašizmom (3/1975), 40-godišnjica dolaska Josipa Broza Tita na čelo KPJ, 40-godišnjica osnivanja KPH i 60-godišnjica oktobarske revolucije (3/1977), 60-godišnjica osnivanja SKJ (2—3/1979) i 40-godišnjica početka NOB-a (3/1981). U pojedinim brojevima javljala se rubrika *Obljetnice* u kojoj su zabilježeni značajniji datumi i događaji iz naše prošlosti. Većinu tih prigodnih priloga izradili su suradnici Instituta.⁹⁸

Poseban broj posvećen je Josipu Brozu Titu u povodu njegove smrti (2/1980). O pojedinim aspektima njegove svestrane djelatnosti u raznim vremenskim razdobljima pisali su Stanislava Koprivica-Oštrić, Ivan Jelić, Bosiljka Janjatović, Vojo Rajčević, Zlatko Čepo i Stanislav Stojanović. U broju je objavljena dotad najpotpunija bibliografija knjiga i brošura o Josipu Brozu Titu (1941—1979), koju je izradila Marija Sentić.

U rubrici *Rasprave i članci* objavljeno je mnogo priloga suradnika Instituta, koji su nastali realizacijom redovitog plana rada, neki zbog dužine i u dva dijela, naročito u prvom periodu. Ali znatna pažnja posvećena je i novijoj nacionalnoj povijesti. Dva su broja bila posvećena temi »Politika građanskih stranaka u Hrvatskoj do 1941« (1/1970 i 1/1972), a sličnih priloga bilo je i u nekim drugim brojevima. O tome su najviše priloga izradili

⁹⁶ U broju su tri priloga dra Tone Zorna, višeg naučnog suradnika Instituta za narodnosna vprašanja u Ljubljani: »Manjinsko pitanje i jugoslavensko-austrijski odnosi u godinama 1945—1975«, »Pogled na položaj Koruških Slovenaca u prošlosti i sadašnjosti« i »Odjeci jugoslavensko-austrijskih odnosa u izvorima i literaturi poslije 1920. godine«, te tri priloga dra Mirka Valentića koji se, uz istraživanje povijesti Vojne krajine, bavi i poviješću Gradišćanskih Hrvata. Objavljeni su i prilozi dra Bogdana Krizmana »Jugoslavija i Austrija (1918—1938)«, dra Budislava Vukasa »Međunarodnopravna zaštita narodnih manjina u Austriji — položaj Gradišćanskih Hrvata« i dvojice suradnika spomenutog slovenskog instituta — Dušana Nečaka »Pogled na razvitak manjinskog školskog pitanja slovenske manjine u austrijskoj Koruškoj« i Janeza Stregara »Njemački nacionalizam i protuslovenska djelatnost u austrijskoj Koruškoj«.

⁹⁷ Objavljeni su prilozi: Orde Ivanoski, »Bugarska predinformbirovska historiografija o Ilindenskom ustanku i Kruševskoj republici« (1/1979), i Ivan Katardžiev, »Makedonsko nacionalno pitanje u politici Kominterne i Balkanske komunističke federacije do 1930« (2—3/1979) i »Makedonski komunisti i borba makedonskog naroda za nacionalno i socijalno oslobođenje uoči rata i revolucije« (2/1981).

⁹⁸ Budući da se svi prilozi stalnih suradnika navode u Bibliografiji, a neki se spominju u prikazima doprinosa suradnika Instituta našoj historiografiji, ovdje ih nećemo navoditi.

vanjski članovi redakcije, te neki historičari iz naše republike i iz cijele zemlje.⁹⁹

Časopis je od samog početka nastojao da što više razvije kritičku misao. Uvedene su rubrike *Diskusija* i *Polemika*,¹⁰⁰ i u njima objavljen niz priloga od kojih su neki izazvali repliku dok su neki ostali bez odgovora. Jedna aktualna tema posvećena je raspravi o prvoj historiji naroda i narodnosti Jugoslavije.¹⁰¹ Dosta kritičkih priloga bilo je u rubrici *Ocjene i prikazi*, a manje u rubrici *Časopisi i zbornici*, ali je bilo i informativnih priloga. Pojedini suradnici javljali su se u tim rubrikama gotovo redovito s priložima sa šireg područja svojih istraživačkih tema.¹⁰² Osim informativnog imali su i kritički karakter prilogi u rubrici *Izvještaj o znanstvenim istraživanjima*, u kojoj su sumirani izvori i literatura za pojedine istraživačke teme.¹⁰³ Časopis je poklanjao znatnu pažnju objavljivanju građe¹⁰⁴ i bibliografija.¹⁰⁵

⁹⁹ Iz Hrvatske su uz ostale češće surađivali dr Ljubo Boban, dr Rene Lovrenčić, dr Hodimir Sirotković i dr Dragovan Šepić, iz Srbije dr Nadežda Jovanović, dr Dušan Lukač, Vojmir Kljaković, dr Todor Stojkov i Fabijan Trgo, iz Slovenije dr Janko Pleterski, iz Bosne i Hercegovine mr Rafael Brčić i Tomislav Išek, iz Makedonije Vlado A. Ivanoski, iz Crne Gore dr Radoje Pajović, i iz Vojvodine dr Miljenko Palić. Nekoliko priloga o nacionalnoj povijesti XIX stoljeća objavila je stalna suradnica Instituta dr Vera Ciliga.

¹⁰⁰ Polemizirali su Stanislava Koprivica-Oštrić s Nedom Engelsfeld (1–2/1971. i 2/1972), dr Nadežda Jovanović s drom Hrvojem Matkovićem (1/1973), Mladen Colić s drom Milom Konjevićem i Rafaelom Brčićem (1 i 2/1976), Vlado Oštrić s Ivanom Očakom i Jovom Popovićem (1/1976. i 3/1977), dr Mirjana Gross s drom Branislavom Đurđevićem (1/1978).

¹⁰¹ Riječ je o knjizi Ivana Božića, Sime Čirkovića, Milorada Ekmečića i Vladimira Dedijera »Istorija Jugoslavije« (»Prosvjeta«, Beograd 1972, str. 608). Budući da je riječ o prvom pokušaju da se osvijetli historija naroda današnje Jugoslavije, »od antičke baštine do jugoslavenske revolucije«, redakcija se obratila pojedinim suradnicima da iznesu svoje mišljenje o posljednjem dijelu knjige koji obrađuje posljednjih stotinjak godina, a koje su napisali Milorad Ekmečić i Vladimir Dedijer. Kritičke priloge dali su dr Mirjana Gross, dr Vera Ciliga, dr Bogdan Krizman, dr Hrvoje Matković, Stanislava Koprivica-Oštrić, Zorica Stipetić, dr Ivan Jelić i Slobodan Zarić.

¹⁰² Više priloga napisali su Vlado Oštrić, Bosiljka Janjatović, Mira Kolar-Dimitrijević, Ivan Jelić i Slobodan Zarić o našoj historiografskoj literaturi, dr Miroslava Despot, Branka Pribić i Marijan Maticka o stranoj historijskoj literaturi i časopisima, te Zlatko Čepo i Zlata Knezović o radovima vezanim za povijest marksizma i socijalizma u svijetu i kod nas. Naravno, s priložima su se javljali i ostali suradnici Instituta. Od vanjskih suradnika najviše su priloga objavili Milica Bodrožić i Petar Strčić.

¹⁰³ Gotovo svi stalni suradnici objavili su prikaze izvora i literature o svom području. Objavljeno je i nekoliko priloga vanjskih suradnika, od kojih navodimo: Vlado A. Ivanoski, »Makedonska historiografija o narodnooslobodilačkoj borbi i revoluciji u Makedoniji 1941–1945« (3/1971), Marijan Maticka, »Proučavanje razvoja poljoprivrede i ekonomsko-socijalnog položaja seljaštva u Hrvatskoj 1918–1941. godine u našoj poslijeratnoj literaturi« (1/1974), Tomo Zalac, »Rad na istraživanju povijesti školstva i prosvjete u Hrvatskoj u doba drugog svjetskog rata« (3/1974), Nikola Popović, »Jugoslavenska historiografija o diplomatskim jugoslavensko-povijesnim odnosima između dva rata« (1/1976), i dr.

¹⁰⁴ Interesantnu građu za razdoblje između dva rata publicirali su u nekoliko navrata dr Ljubo Boban i dr Bogdan Krizman, a od stalnih suradnika Mira Kolar-Dimitrijević.

¹⁰⁵ Osim bibliografija o NOB-u u Hrvatskoj, te o Josipu Brozu Titu, koje je izradila Marija Sentić, objavljene su još neke bibliografije: M. Haramina, »O Lenjinu i njegova djela u nas« (3/1975), i Dragutin Pavličević, »Izbor iz bibliografije radova o Gradišćanskim Hrvatima (2/1973).

Jedino je, bez dovoljno razloga, bilo nešto zapostavljeno izvještavanje o radu Instituta. Više se pisalo o radu na pojedinim projektima.

U Časopisu je velika pažnja posvećena problemima metodologije povijesti, o čemu je najviše pisala prof. dr. Mirjana Gross.¹⁰⁶ Osim nekoliko njezinih priloga, objavljeno je i nekoliko radova studenata i postdiplomata.

Objavljeni su i prilozi sa Okruglog stola britansko-jugoslavenskih historičara o jugoslavensko-britanskim odnosima u vrijeme drugoga svjetskog rata, od kojih su posebno značajni prilozi Elizabet Barker i Dušana Bibera o državnom udaru 27. ožujka 1941 (1/1981). Od priloga stranih znanstvenika uglavnom su objavljivani tekstovi predavanja održanih u Institutu i na Filozofskom fakultetu. To je dijelom zbog toga što Institut nema deviza za plaćanje autorskih honorara.

U Časopisu su zadržane sve rubrike do posljednjeg broja. Među izvještajima o znanstvenim rezultatima posebno treba istaknuti nekoliko priloga o izvorima i literaturi za proučavanje poslijeratnog razvoja. Toj je problematici posvećena veća pažnja tek u posljednje vrijeme.¹⁰⁷

U cjelini gledano mislimo da se ocjena iznesena u napisu u povodu 10 godina ČSP može odnositi i na preostale tri godine.

»Potrebno je istaći i to da su u časopisu surađivala gotovo sva najpoznatija imena jugoslavenske historiografije, tj. oni historičari koji se bave istraživanjem povijesti 19. i 20. st. Uz to je, također, jednako važno da je časopis otvarao svoje stranice i nizu najmlađih znanstvenih radnika, potičući ih time u njihovu razvoju i zanimanju za istraživanje pojedinih pitanja novije povijesti. Brojni i različiti prilozi na stranicama časopisa svjedoče o širokom tematskom rasponu njegova sadržaja. Iako se glavno zanimanje odnosilo na probleme iz hrvatske povijesti, ipak je časopis rado ustupao, i ustupat će, svoje stranice i temama iz povijesti svih naroda i narodnosti SFRJ, kao i pitanjima opće povijesti. Pojedine teme u časopisu privlačile su osjetno veću pažnju čitalaca, pa su pojedini brojevi ubrzo rasprodani u cijeloj nakladi. To su, uglavnom, bile zaokruženo obuhvaćene teme ili problemi koji su bili predmet diskusije ili polemike.«¹⁰⁸

Objavljivanjem niza vrlo kvalitetnih i raznolikih priloga, uz redovno izlaženje, ČSP se afirmirao kao jedan od boljih naših historijskih časopisa. Što stupanj kritičnosti nije uvijek dosegao željeni nivo ni obuhvatio sva relevantna izdanja, nije bila krivica samo na redakciji. Ona je svoj posao obavljala besplatno, a ni autorski honorari nisu bili veliki. Najveći dio posla obavio je dugogodišnji glavni i odgovorni urednik dr. Ivan Jelić, kojemu pripada najveća zasluga za dostignuta ostvarenja.

¹⁰⁶ To su ovi važniji prilozi: Opravdanja tradicionalne historije i počeci njene krize potkraj 19. i na početku 20. stoljeća (2/1974); Historija i društvene znanosti (2/1975); O novim pristupima istraživanju revolucija (2-3/1976); Na putu k budućoj historijskoj znanosti (2/1977); Metodološki problemi strukturalne historije s posebnim obzirom na stupanj razvoja jugoslavenske historije (1/1978).

¹⁰⁷ Objavljen je kao poseban prilog projekt »Povijest socijalističke izgradnje u Hrvatskoj«, koji je izradio dr. Zdravko Tomac, i prikaz Lydije Sklevicky »Orientacioni pregled izvora i literature za proučavanje historije socijalističke izgradnje« (2/1978); Biljane Kašić, »Problemi istraživanja skupštinskog sistema u SFRJ« (3/1978), i Katarine Spehnyak, »Orientacioni pregled i analiza izvora i literature SSRNJ 1943-1977« (3/1978).

¹⁰⁸ ČSP, 1/1979, str. 5-6.

IV. UMJESTO ZAKLJUČKA

Ovaj prikaz bez obzira na dužinu nije ipak dovoljno obuhvatio neke važne aspekte rada Instituta. Financijsko poslovanje samo je povremeno naznačeno, uglavnom za razdoblja krize. Također nije dovoljno prikazan rad organa samoupravljanja, koje se dosad znatno razvilo, naročito nakon reorganizacije na osnovi novog Ustava. Neki radnici Instituta su aktivni u društveno-političkim organizacijama, delegatskim skupštinama. Pojedinci su aktivni u raznim savjetima (političke škole, novine i drugo), kao i u upravnim odborima Saveza povijesnih društava SRH, Društva arhivskih radnika SRH i slično.

Rad organizacije Saveza komunista također nije detaljnije prikazan. Sada u Institutu postoje dvije osnovne organizacije SK — jedna u OOUR-u za znanstvena istraživanja sa 18 članova, a druga za OOUR Arhiv i Radnu zajednicu — zajedničke službe sa 8 članova. Članovi Saveza komunista mnogo su pridonijeli radu Instituta, a neki su bili jače angažirani u višim organima Saveza. Institut već desetak godina ima članove Općinske konferencije SKH Zagreb — Centar i Općinskog komiteta. Nekoliko radnika Instituta bili su, a neki su i sada, članovi komisija CK SKH, dok je Bosiljka Janjatović bila član CK SKJ.

Znatan doprinos radu Instituta dala je osnovna organizacija sindikata angažirajući se naročito na izradi brojnih samoupravnih akata i na zaštiti standarda radnika. Pojedini članovi bili su i aktivni u općinskim sindikalnim organizacijama, a Stanislava Koprivica-Oštrić je član Republičkog vijeća Saveza sindikata SR Hrvatske.

U prilogu nedostaju konkretne ocjene o radu pojedinih suradnika. Taj nedostatak dijelom nadoknađuju prikazi o radu na istraživanju pojedinih razdoblja i problema iz naše novije povijesti, te, naravno, biobibliografije svih radnika. Iz ovih priloga vidi se da je učinjeno mnogo, ali da doprinos pojedinih suradnika nije bio ujednačen, ni u kvantitativnom, a ni u kvalitativnom smislu. Razlike su u pojedinim slučajevima prevelike. Naravno, meritorne ocjene mogu se dati tek nakon temeljite analize svega što je izrađeno u toku protekla dva decenija.

Nije na nama da damo generalnu ocjenu ovog rada, jer smo i sami bili uključeni dijelom ipak više nego neki drugi, te osobno snosimo dio odgovornosti. Jedno ipak možemo reći, da ne stoji paušalna ocjena prema kojoj osnivanje Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske nije pridonijelo razvoju naše historiografije.¹⁰⁹ Tek nakon osnivanja Instituta počeo se u Hrvatskoj istraživati komunistički pokret kao dio nacionalne povijesti i neke posebne komponente kao što su socijalna struktura stanovništva i položaj radničke klase, društvena uloga inteligencije i kulturna problematika. Ni istraživanje poslijeratnog razvoja nigdje nije više razvijeno nego u Institutu.

Koliki su rezultati postignuti dosad dijelom će potvrditi i ovaj broj Časopisa za suvremenu povijest.

¹⁰⁹ Svojedobno je prof. dr. Jaroslav Šidak to tvrdio. V. J. Šidak, Hrvatska historiografija — njezin razvoj i današnje stanje, Historijski zbornik, XXIII — XXIV, Zagreb 1970—71. str. 13—14. Nepromijenjeni tekst našao se desetak godina kasnije u njegovoj knjizi »Kroz pet stoljeća hrvatske povijesti«, Zagreb 1981.